

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI, CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISTORIE. CIVILIZAȚIE. CULTURĂ”

TEZĂ DE DOCTORAT

MAREA CONFERINȚĂ DE PACE DE LA PARIS (1919-1920):
ANTECEDENTELE ȘI URMELE EI PE HARTA ISTORIEI EUROPENE

Rezumat

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. Toader NICOARĂ

Doctorand:

Corina BRUMARU

Cluj- Napoca

2025

Cuprins

Introducere	6
1.1.Aspecte tematice și metodologice	6
1.2.Orizontul surselor istorice și istoriografice	20
Capitolul I. Un echilibru și un concert european în destrămare	36
I.1.Escaladarea rivalităților și crearea taberelor ostile. Afacerea <i>The Daily Telegraph</i> ...	36
I.2.Ideologii contradictorii: pace sau război	41
I.3.Vocile păcii de dinaintea Marelui Război!	43
Capitolul II. Tentative de pace în timpul Primului Război Mondial	46
II.1. Despre pace cu armele în dinți! Afacerea Saverne/Zavern	46
II.2.Woodrow Wilson un fel de <i>arhanghel al păcii</i>	49
II.3. Socialiștii germani doreau pace! Mișcarea Zimmerwald	53
II.4.Socialiștii francezi tânjesc după pace!	56
II.5.Masonii sperau la pace și fraternitate universal	59
II.6 Niște afaceri de trădare în plin război: Bolo și Malvy	63
II.7.Vaticanul în slujba păcii	66
II.8.Georges Clemenceau (<i>Le Tigre</i>) și perspectiva păcii	70
Capitolul III. 1917, oboseala diplomatică și pacea bolșevică	73
III.1.O Rezoluție de pace în versiune germană: Die Friedensresolution (19 iulie 1917) .	73
III.2. O negociere secretă: afacerea Briand-Lancken	76
III.3. Afacerea Sixtus. Cazurile Revertera-Armand și Smuts-Mensdorff	77
III.4.Telegrama Zimmermann	80
III.5.Decretul bolșevic asupra Păcii: <i>Декрет о мире</i>	81
Capitolul IV. Neliniștile unui aliat: Regatul României. Strategia armistițiilor sau drumul anevoios spre pace!	85
IV.1.Condiții oneroase de armistițiu (1917)	85
IV.2.Negocieri și tentative de pace la Brest-Litovsk	87
IV.3.O pace compromisă (București, 24 aprilie/7 mai 1918)	88
IV.4.Strategia din umbră a păcii temporare	90
IV.5.Armistițiul din 11 noiembrie 1918. Vagonul 2419 D a intrat în istorie	92
Capitolul V. Stingerea lentă a Marelui Război: frustrări și tensiuni	99
V.1. Războiul s-a sfârșit doar pe hârtie	99
V.2. Urmele neomeniei Marelui Război	102
V.3. Învălbirea dintre foștii beligeranți	104
V.4. Și savanții se sfidau	106
V.5 Cele Paisprezece Puncte ale lui Wilson (8 ianuarie 1918)	109
Capitolul VI. De la diplomația de război la diplomația de conferință	114
VI.1.Ce a rămas din tradiția conferințelor de pace ?	114
VI.2.Diplomația de război versus diplomația de conferință	116
VI.3.Diplomații profesioniști în pace. O diplomație deschisă, directă și științifică	122
VI.4 Formarea experților și pregătirea documentară a Conferinței	124
VI.5.Versailles - o pace a juriștilor?	134
VI. 6.Conferința a întârziat să înceapă!	138

Capitolul VII. Deschiderea Conferinței de Pace de la Paris. Peisajul negocierilor și încheierea Tratatului versaillez	146
VII.1.Consiliul Suprem, maestrul de negocieri	146
VII.2.Peisajul negocierilor la Conferința de la Paris (18 ianuarie 1919 - 10 august 1920). Consilii, comisii, comitete, birouri	150
VII.3.Negocieri à la française	161
VII.4.Negocieri în stil britanic și american	167
VII.5.Tratative despre chestiunea germană	171
Capitolul VIII. Tratatul versaillez, Pactul Ligii Națiunilor	177
VIII.1.Memorandum-ul Fontainebleau	177
VIII.2.Tratatul versaillez. Pactul Ligii	180
VIII.3.Înmânarea preliminarilor de pace către delegații germane	192
VIII.4. Schücking la Versailles. Mitul <i>înjunghierii în spate</i>	196
VIII.5.Semnarea Tratatului în Galerie des Glaces (28 iunie 1919)	200
VIII.6.Suita de tratate cu învinșii	208
Capitolul IX. Delegația României la Conferință: argumente și speranțe	218
IX.1. Eforturile diplomatice ale României în vederea obținerii statutului de Aliat	218
IX.2. Plenipotențiarilor români la masa păcii	220
IX.3. Pace, petrol și bolșevici	226
IX.4. Propaganda românească la Conferință	230
IX.5. Regina Maria la Conferința pariziană (1919)	237
IX.6. Activitatea cartografică românească la Conferință	241
Capitolul X. Revendicările românești în Parlamentul Păcii	245
X.1. Perseverența brătienistă	245
X.2. Chestiunea Banatului	248
X.3. Chestiunea Basarabiei	255
X.4. Chestiunea Bucovinei	260
X.5. Chestiunea Dobrogei	264
X.6. Transilvania și Tratatul de la Trianon (4 iunie 1920)	266
Capitolul XI. Consecințele Conferinței Păcii. Probleme nerezolvate, tensiuni viitoare	279
XI.1. „Provincializarea” Europe	279
XI.2. Noua ordine a devenit instabilă. Dificultățile reconcilierii și reconstrucției postbelice	283
XI.3. O „demobilizare culturală” dificilă după 1920	290
XI.4. O Ligă promițătoare	293
XI.5. Protocolul de la Geneva (2 octombrie 1924)	302
XI.6. Revizuirea păcii (Locarno 1925)	306
XI.7. Neîncrederea Germaniei în Liga Națiunilor	308
XI.8. Tactica pactului de securitate. Politica locarniană de reconciliere europeană	312
XI.9. Conferințe tot mai conciliatoare cu învinșii. Revizionism, revanșism și ... iar război	316
Concluzii	322
Bibliografie	32

Rezumat

Teză de doctorat

Marea Conferință de Pace de la Paris (1919-1920): antecedentele și urmele ei pe harta istoriei europene

Cuvinte cheie: Marele Război, Marile Puteri, diplomatie, Conferința de Pace (1919-1920), Paris, perioada interbelică, Regatul României, tratatele de pace, revisionism, revanșism.

Cercetarea mea doctorală se intitulează „Marea Conferință de Pace de la Paris (1919-1920) antecedentele și urmele ei pe harta istoriei europene” și se dorește o contribuție amplă și documentată la reconstituirea, cu mijloacele științei istorice a acestui eveniment, cu profunde semnificații și mari consecințe, pentru istoria europeană și universală. La 18 ianuarie 1919 s-a deschis la Paris Conferința de Pace care a reunit țările învingătoare ale Primului Război Mondial pentru a pregăti tratatele de pace, care să reazeze lumea de după primul conflict mondial. În ianuarie 1920, Consiliul Suprem a fost înlocuit de Conferința Ambasadorilor, însărcinată cu continuarea negocierilor și sprijinirea punerii în aplicare a prevederilor prevăzute în tratatele de pace, până la dizolvarea sa în 1931. Arhivele produse din ianuarie 1919 până în 1931 demonstrează continuitatea activităților diplomatice și politice, legate de menținerea păcii, de-a lungul anilor '20 și '30.¹

În titlul cercetării doctorale folosesc apelativul de *Marea Conferință de la Paris* din mai multe considerente, care țin de durată, amploare și consecințele ei în plan european și românesc. Programul acestei Conferințe a fost cel mai mare cunoscut vreodată. Spre deosebire de Congresul de la Viena din 1815, Conferința avea totul de reconstruit o dată cu căderea marilor imperii, german, rus, austro-ungar și otoman. Granițele europene trebuiau redesenate, circuitele economice și comerciale trebuiau recreate. Situația alimentară și instabilitatea politică rezultată din revoluția bolșevică au fost și acestea preocupări constante ale făcătorilor de pace, precum și preocuparea lor de a perpetua construcțiile lor grație unei organizații de securitate colectivă: Liga sau Societatea Națiunilor.² Cercetarea mea a urmărit să demonstreze că aranjarea păcii a fost un demers greoi și dificil, într-o vreme ieșită dintr-un război total și devastator, în care s-a simțit grav lipsa unui consens democratic. Lipsa consensului asupra democrației a împiedicat, căutarea unei stabilități, pe care negocierile de la Paris, dintre 1919-1920 o căutau.

După părerea unor istorici, tema Conferinței a creat atât de multe puncte de vedere contrarii, încât a devenit un adevărat punct sensibil pe harta istoriografică a secolului trecut.

¹ *Les archives de la Conférence de la paix*, Ministère de l'Europe et des Affaires Étrangères, Archives diplomatique. <https://www.diplomatie.gouv.fr/fr/archives-diplomatiques/a-propos-des-archives-diplomatiques/conserver-pour-demain/article/les-archives-de-la-conference-de-la-paix>, accesat în 12 mai 2019.

² Vincent Laniol, „La conférence de la Paix de 1919. Pour en finir avec la Première Guerre mondiale”, *Encyclopédie d'histoire*, <https://ehne.fr/fr/encyclopedia/th%C3%A9matiques/relation-internationales/pratiques-diplomatiques-contemporaines/la-conf%C3%A9rence-de-la-paix-de-1919>, accesat în 12 iunie 2019.

³Neglijată în unele aspecte sau insuficient analizată în ansamblu, chiar și după 2000, amploarea și moștenirea Conferinței Păcii rămâne temă foarte importantă pentru cercetările istorice, dar și pentru colaborările interdisciplinare.⁴ Marcarea în 2019 și 2020 a unui secol de la Conferința de Pace și de la Tratatul de la Paris a repus pe tapet acest subiect în istoriografia românească și universală. La noi Centenarul Marelui Război și al Marii Uniri a generat o serie de polemici, nu numai academice, ci și intelectuale. În 2018 Centenarul "întemeierii României Mare" fost sărbătorită prin celebrări publice, inaugurări de monumente, evenimente științifice, academice diverse și prin canale și publicații media.⁵ În vreme ce unele analize sau comentarii au subliniat importanța momentului pentru România, altele s-au ferit de așa-numitul ton naționalist, care subliniază efortul unificator al generației Marelui Război și sacrificiile Armatei Române pe câmpul de luptă din prima conflagrație a secolului XX.

În acest *Rezumat* am prevăzut o trecere în revistă a: motivațiilor alegerii subiectului și a importanței acestuia pentru istoriografie; o evaluare a surselor și metodelor; o prezentare a arhitecturii tezei. Nu pot lipsi precizările despre perspectiva *interdisciplinară*, deoarece cercetarea a avut în vedere o serie de achiziții conceptuale, teoretice și metodologice din domenii ca: relațiile internaționale, geostrategie, diplomatie, politică externă, politologie, dreptul internațional, sociologie, etnografie, istorie culturală, istoria ideilor, antropologie istorică și cercetarea memoriei istorice. Interesul pentru Conferința pariziană de Pace de după Marele Război este viu astăzi, atât pentru istorici, cât și pentru diplomați și politologi, care pot găsi în acel eveniment din trecut motive serioase ale tulburătoarelor vremuri politice și ideologice interbelice și chiar din a doua jumătate a secolului XX.⁶

O istorie a Conferinței de Pace, de după Marele Război nu poate fi studiată doar în termenii descriptivi ai desfășurării cronologice. Pentru a înțelege mecanismele reale, care au stat la baza deciziilor ei. De aceea am optat pentru câteva registre de analiză mai profundă a evenimentului. Folosind metodologia *istoriei culturale* am urmărit starea de spirit care a precedat încheierea păcii pariziene. O pace care încheia un război devastator, dar unul despre care toate taberele credeau că se va termina repede. De aceea, avem încă din timpul Marelui Război un număr surprinzător de idei, viziuni, proiecte, perspective despre cum se putea încheia conflictul. Indiscutabil, dezbaterile din jurul păcii, venite din mediul politic, diplomatic, dar și public, au fost valorificate la Conferința Păcii din 1919-1920.

Un alt aspect important al studierii Conferinței, pe care l-am luat în seamă, a fost cel legat de noile sale viziuni despre diplomatie, negociere, tratative, pe care le-a aclamat deschis: s-a anunțat solemn trecerea de la diplomația secretă la cea științifică, deschisă, democratică. Una care să se bazeze pe argumente numeroase și diverse. Paradoxal, nu

³Mihai Teodor Nicoară, „Națiunile în așteptarea păcii (1918–1919). «Ieșire din război» sau «războiul de după război»?”, *Caiete de antropologie istorică*, anul XXI, nr. 2 (41), Iulie–Decembrie 2022, pp. 110. <https://www.caieteantropologieistorica.ro/docs/R3/41cai8.pdf> accesat în 12 ianuarie 2023.

⁴ Ionela-Felicia Moscovici, *La France et Le Banat entre 1916-1919. Les convulsions de la guerre et de la paix*, thèse dirigé par. Jean-Noël Grandhomme, Résumé de la thèse, Cluj-Napoca, 2013, pp. 6-7.

⁵Vezi, Bogdan Bucur, *Cartea de Aur a Centenarului Marii Uniri*, București: Editura RAO, 2017; Anton Moraru, Ion Negrei, *Anul 1918. Ora astrală a neamului românesc*, Iași: Tipo Moldova, 2017; Lucian Boia, *În jurul Marii Uniri de la 1918. Națiuni, frontiere, minorități*, București: Editura Humanitas, 2018.

⁶Mihai Teodor Nicoară, „Națiunile în așteptarea păcii (1918–1919). «Ieșire din război» sau «războiul de după război»? ”, *Caiete de antropologie istorică*, anul XXI, nr. 2 (41), Iulie–Decembrie 2022, pp. 113-117.

diplomații au avut rolul cel mai important în desfășurarea Conferinței, ci experții, adică specialiștii în diverse domenii, ca istoria, geografia, etnografia, lingvistica, sociologia, politologia timpului. Profesorii, savanții și chiar jurnaliștii au avut un cuvânt pregnant în conturarea unor măsuri, reguli, hotărâri ale Conferinței de Pace. Marii decidenți, de pildă, au dorit să rămână mereu în grațiile jurnaliștilor, pentru a nu-și pierde popularitatea și chiar poziția politică în țara lor.

Un alt aspect, care mi s-a părut important de investigat, s-a referit la starea de neliniște și de tensiune, care a bântuit toată atmosfera Conferinței Păcii. Taberele care se bătuseră în Marele Război încheiaseră un Armistițiu în 11 noiembrie 1918, dar nu și războiul. Disprețul și ura dintre combatanți traducea, de fapt o stare de spirit colectivă, una moștenită chiar de dinainte de declanșarea conflictului în 1914. Desfășurarea violențelor din război a creat, în ambele tabere, stări contradictorii de euforie și de teamă, ce au justificat legitimitatea purtării (cu orice preț!) a războiului, până la înfrângerea totală și brutală a inamicului. Un inamic a cărui imagine devenea, în ambele tabere, tot mai întunecată, tot mai plină de resentimente! Beligeranții Marelui Război au avut comportamente ce oscilau între umanitate și inumanitate, pe fondul escaladării spiritului militarist și revanșard! Opinia publică din vremea războiului i-a văzut pe conducătorii națiunilor ca pe niște eroi, iar națiunile rivale ca pe dușmani deosebit de periculoși, cărora merita să li se dea o lecție dură. Continentul european a fost — după 1914 — scena unui spectacol sinistru și tulburător, în care societățile se înarmau până în dinți, fiind gata să se arunce una asupra celeilalte într-un conflict, pe care chiar contemporanii l-au desemnat ca *tot atât de cumplit ca vechile invazii barbare*.⁷ Presa, de pildă a devenit un ecran al opiniei publice, care semnala lentoarea desfășurării negocierilor. Starea de spirit de neliniște, mai ales în Europa, contrasta cumva cu grandoarea deschiderii și desfășurării Conferinței, la care fuseseră chemați mii de delegați, mai ales europeni.

Națiunile europene, care s-au confruntat în Marele Război au dezvoltat un așa de mare dispreț unele față de celelalte, că *ura nu s-a stins*, nici în timpul Conferinței de Pace. „Marele Război a fost un conflict plin de blocaje succesive pe diferitele fronturi, de încrucișări ale mai multor conflicte, nu numai militare, ci și ideologice, cum a fost cel cu bolșevismul sovietic în 1917. Pe fondul marelui conflict s-a declanșat o criză diplomatică, însoțită de criza neîncrederii reciproce, care a făcut războiul acceptabil, în raport cu amenințarea legată de pierderea prestigiului național și de stat, în urma unei eventuale înfrângeri. Această criză diplomatică a stat pe fundalul Conferinței, de la un capăt la altul, în ciuda principiului de deschidere diplomatică! ”.⁸ Primul Război Mondial rămâne, fără îndoială, în multiplele sale efecte, cel mai important eveniment al secolului XX, cel puțin la scara Europei. Chiar dacă dimensiunea sa accidentală este reală, așa cum au afirmat mulți istorici, ea s-a născut din interacțiunea mai multor procese sociale, politice și economice majore: ascensiunea demografică a Europei, mișcările naționale de construcție, dezvoltarea atât administrativă, cât și politică și culturală, inegalitate industrială și dezvoltarea științifică în funcție de țară, ascensiunea naționalismului, mișcarea naționalităților, rivalitățile coloniale sau imperiale și altele. Lista este lungă și complicată. În 1914 când a izbucnit conflictul nimeni nu era pregătit cu o strategie militară coerentă și cu o obiective

⁷ Mihai Teodor Nicoară, „Moartea și supraviețuirea animalelor de luptă în Marele Război”, *Caiete de antropologie istorică*, anul XXI, nr. 1 (40), Ianuarie–Iunie 2022, p. 84.

⁸ Idem, „Națiunile în așteptarea păcii (1918–1919). «Ieșire din război» sau «războiul de după război»?”, pp. 113-117.

pe termen lung. Germanii au păstrat tăcerea cu privire la obiectivele lor de război de a domina practic politic și militar întreaga Europă. Pe de altă parte, Rusia n-a avut o coordonare reală sau o planificare comună cu puterile occidentale aliate. De asemenea, între aliații din Antantă nu exista consens în toate chestiunile legate de obiectivele războiului. Încă din 1915, David Lloyd George avertiza profetic că războiul va avea puterea unui cataclism, al unui potop, ciclon sau seism care va zdruncina din temelii lumea. Războiul avea două posibile consecințe: fie îndemna spre un pas înainte, fie putea prăbuși civilizația cu câteva secole. Rezultatul s-a dovedit ambiguu!⁹

Istoricii au observat dintr-o diversitate de surse, că mai toți contemporanii evenimentului din capitala Franței au adus critici acestui eveniment. Principalul motiv, pe care-l dezvăluie din plin sursele vremii (rapoarte oficiale, discursuri politice, memorii, corespondențe etc.) arată că hotărârile Conferinței Păcii au fost forme de compromis, ce propuneau rezolvări parțiale, dar generau și probleme, care au tulburat imens liniștea națiunilor și a relațiilor dintre acestea: chestiunea minorităților naționale. Reașezarea hărții Europei, nu a pus capăt litigiilor teritoriale ale statelor. Din contră, au deschis Cutia Pandorei prin impunerea după 1920- de către Societatea Națiunilor- unor măsuri, care afectau suveranitatea națională. Numeroase reproșuri veneau, atât din partea învinșilor, cât și a învingătorilor. Am amintit aici câteva aspecte, pe care mi-am propus să le abordez în cercetarea mea, bazându-mă și pe diversitatea de surse pe care le oferă Conferința de Pace: documente oficiale, discursuri, memorii, dar articole de presă.

Alegerea temei mele doctorale este legată de realizarea unei sinteze ample, pe registrul complex al *istoriei culturale* a acestui eveniment care a dus o *pace fragilă*, o pace care nu a reușit să oprească declinul politic și economic al unei Europe care a suferit cel mai mult de pe urma Marelui Război. Mulți specialiști nu ezită să spună că după primul Război Mondial civilizația europeană și-a pierdut rolul ei central în context internațional și s-a „provincializat”, afirmându-se pregnant rolul Statelor Unite. Cu alte cuvinte Europa și-a pierdut statutul de *epicentru politic*, iar a doua mare conflagrație mondială (1939-1945) a accentuat declinul politic, demografic, economic, financiar, maritim și civilizator al Bătrânului Continent. Dominația Europei a fost legată de puterea sa navală, de industriile sale, de capacitatea sa de investiții și de expansiunea sa colonială. Europa nu a fost niciodată la fel de puternică ca la sfârșitul secolului al XIX-lea sau la începutul secolului al XX-lea. Percepția asupra problemelor Europei a fost în continuă schimbare la începutul secolului al XX-lea. Pentru istorici, politologi, sociologi, geografi, ale căror poziții reflectă și modelează opinia publică, ideea *declinului Europei*, a apărut deja în jurul anului 1900, pe fondul ascensiunii rusești, americane și japoneze, dar a devenit un subiect major de reflecție la sfârșitul Primului Război Mondial. Acesta a ruinat toate avantajele politice și economice pe care le dobândise Europa până în 1914, iar pierderile umane provocate de conflict și de epidemii au provocat un dezastru continental pe timp îndelungat. După Marele Război Europa nu și-a mai găsit dinamismul reconstrucției și nici spiritul hegemonic politic, economic și cultural.¹⁰

⁹Eric J.Hobsbawm, *L'âge des extrêmes. Histoire du court xxe siècle*, Paris: Éd. Complexe, 1999 (1re éd. 1994).

¹⁰Geograful francez Albert Demangeon a vorbit despre „schimbările de putere” dn plan mondial după 1920. Analiza sa se bazează, în mare măsură, pe observarea declinului economic, cultural și social al Europei. Albert Demangeon, *Le déclin de l' Europe*, Paris: Éditions Payot, 1920, pp.11- 17; André Siegfried, *La crise de l'Europe*, Paris: Éditions Calmann-Lévy, 1935, pp. 1-6; Paul Claval,, „Le déclin de l'Europe. Un problème et sa perception par les géographies”, *Bulletin de la Société Géographique de Liège*, 62, 1,

Structura lucrării se compune din unsprezece capitole, fiecare cu subcapitole, căror le-am dat titluri sugestive, care să exprime adecvat conținutul lor. Un conținut de idei, despre care o să punctez în cele ce urmează. Așa cum am amintit, aria temporală a tezei este, în primul rând, perioada Conferinței (1919-1920), dar pentru a demonstra complexitatea și dificultatea încheierii păcii după Marele Război, am considerat necesară surprinderea unor preliminarilor de pace.¹¹

Primele capitole ale tezei se ocupă de aceste tentative de pace, iar următoarele de toate aspectele organizatorice și de activitățile Conferinței.¹² Chiar în primele capitole ale tezei voi aborda chestiuni precum escaladarea rivalităților și crearea taberelor ostile, despre contradicțiile ireconciliabile dintre pacifism și militarism la începutul veacului XX, despre vocile păcii de dinaintea Marelui Război! Convențiile internaționale de la Haga din 1899 și 1907, care au reglementat regulile de război și soluționarea pașnică a diferendelor internaționale. Alături de dezarmare și arbitraj obligatoriu, ambele conferințe includeau negocieri cu privire la legile războiului și la crimele de război. La Conferința din 1907 s-a convenit că niciun stat nu poate începe ostilitățile fără o prevenire explicită a celuilalt. Dar, acest principiu s-a respectat parțial și având în spate incitări și pretexte ascunse, care au creat precedente catastrofale.¹³ Șocurile rezultate în urma Marelui Război, care au fragilizat pacea postbelică au fost: șocul demografic și sanitar, distrugeri în mediul rural și urban, pagube ale mediului, mișcări ale populației, crize monetare și financiare, instabilitate a finanțelor publice, reducerea comerțului, revoluția bolșevică (1917). Fragmentarea Europei este un rezultat direct al războiului; slăbirea ei financiară contribuie la punerea sub semnul întrebării a influenței sale coloniale asupra lumii și, într-o măsură mai mică, la scăderea globală a ponderii sale economice (chiar dacă influențarea demografiei sale relative rămâne, fără îndoială, preponderentă în aceste privințe). Prin numărul victimelor sale, prin distrugerea sa masivă, prin transformarea producției și circulației mărfurilor, prin inovațiile pe care le-a născut, Marele Război a perturbat activitatea economică europeană în toate dimensiunile ei. Multe dintre aceste transformări au dus ele însele la schimbări sociale, economice, culturale, politice, ideologice pe termen lung și care probabil nu s-ar fi întâmplat fără acest război.¹⁴

2014, <https://popups.uliege.be/0770-7576/index.php?id=269>, accesat în 2 mai 2019; Glenda Sluga, *Nation, Psychology, and International Politics, 1870-1919*, New York: Palgrave Macmillan, 2006, pp. 8-35.

¹¹Alexandre Sumpf, „L'historiographie russe (et soviétique) de la Grande Guerre”, *Histoire@Politique*, 1, n° 22, 2014, pp. 152 - 174. <https://www.cairn.info/revue-histoire-politique-2014-1-page-152.htm>, accesat la 3 mai 2019.

¹²Viorica Moisuc, *România și Conferința de Pace de la Paris*, Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1983, pp. 278-280, Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Calcan, *România și Conferința de Pace de la Paris, 1919-1920*, Ploiești: Editura Prahova, 2001, p. 3; Corina Ionela Tudose, *Relațiile româno-americane la Conferința de pace de la Paris*, Slatina: Editura Didactic Press, 2006, pp.5-6.

https://www.academia.edu/24772545/Romania_si_Conferinta_de_Pace_de_la_Paris_1919_1920, accesat la 4 mai 2019.

¹³Stephen. Barcroft, „The Hague Peace Conference of 1899”, in *Irish Studies in International Affairs*, Vol. 3 Issue 1, 1989, pp 55–68; David J. Bettez, „Unfulfilled Initiative: Disarmament Negotiations and the Hague Peace Conferences of 1899 and 1907”, *RUSI Journal: Royal United Services Institute for Defence Studies*, June 1988, Vol. 133 Issue 3, pp. 57–62.

¹⁴Pierre-Cyrille Hautcœur, Patrick Fridenson, „Retour vers le futur de la Grande Guerre : pourquoi ?”, în Pierre Cyrille Hautcœur ș.a. (dir.), *La rupture? La Grande Guerre, L'Europe et le XX-e siècle*, Paris: Institut de la gestion publique et du développement économique, 2021, pp. 1-10.

<https://books.openedition.org/igpde/15145?lang=en> accesat în 3 mai 2020; Pierre-Cyrille Hautcœur, „La longue traîne macroéconomique de la Grande Guerre”, *loc cit.*, pp.13-60; Gerd Hardach, *The First World*

O serie de capitole ale tezei (V-VIII) se referă la stingerea lentă a Marelui Război, dar cu frustrări și tensiuni, la trecerea de la diplomația de război la diplomația de conferință, la deschiderea Conferinței de Pace de la Paris în ianuarie 1919, la organizarea cadrului de negociere, la încheierea Tratatului versaillez, la semnarea Pactului Ligii Națiunilor și, desigur la suita de tratate ale învingătorilor cu învinșii: Saint-Germain-en-Laye (10 septembrie 1919), Neuilly – sur – Seine (27 noiembrie 1919), Trianon (4 iunie 1920), Sèvres (10 august 1920).

Un aspect important în economia tezei (capitolele IX-X) se referă la aspectele legate de participarea României la Conferința de pace de la Paris din 1919-1920. Aceste capitole tratează eforturile diplomatice ale României în vederea obținerii statutului de aliat, prezența, atitudinile și problemele delegației române la Conferință, propaganda românească și rolul favorabil al unor amici ai României ca Emmanuel de Martonne, în timpul Conferinței. Un amplu capitol l-am dedicat revendicărilor românești în Parlamentul Păcii, care au apărut în documentele oficiale ale Conferinței sub formă de chestiuni: Chestiunea Banatului, Chestiunea Basarabiei, Chestiunea Bucovinei, Chestiunea Dobrogei, Chestiunea Transilvaniei, respectiv Tratatul de la Saint Germain en Laye cu Austria, Tratatul Minorităților (10 septembrie 1919) și Tratatul de la Trianon (4 iunie 1920). Am dedicat un subcapitol propagandei maghiare pentru revizuirea Tratatului de la Trianon, propagandă care explică starea tensionată din delegația română și dificultățile diplomatice ale statului roman în privința recunoașterii internaționale ale României Mari.

Ultimul capitol al tezei al XI-lea privește la consecințele Conferinței Păcii, la problemele nerezolvate sau rediscutate într-o serie de conferințe (Rapallo, Locarno etc.) care au generat tensiuni viitoare. Am analizat câteva alte aspecte, dintre cele mai pregnante de după încheierea Conferinței și anume despre „*provincializarea*” Europei, profilul *Noii ordini* postbelice, destul de instabile, despre dificultățile reconcilierii și reconstrucției postbelice, despre „*demobilizarea culturală*” dificilă de după 1920. Desigur că nu putea lipsi analiza activității Ligii Națiunilor o instituție de inspirație wilsoniană, una promițătoare, organizată însă stufos, birocratic. Statele membre erau chemate să acționeze în favoarea apărării comunității internaționale împotriva agresiunilor, pentru apărarea integrității teritoriale a fiecărui stat membru și, foarte important, a dezarmării. Funcționarea Ligii a arătat, din nou, deosebirile de vederi dintre Marile Puteri, în special, Franța și Regatul Unit. Creată prin Tratatul de la Versailles, în iunie 1919, Liga Națiunilor a fost lipsită de mijloace practice de intervenție, ea a avut o strategie inefficientă, care nu a putut să evite apariția unei noi conflagrații mondiale. Liga nu accepta folosirea forței militare pentru punerea în practică a arbitrajelor și sancțiunilor, dar, cel mai important, însăși țara unde s-a născut ideea organizației (S.U.A) a refuzat să adere la ea. Fragilitatea Societății Națiunilor a fost dovedită, așa cum voi demonstra în capitolul amintit, de inconsecvența întârzierilor în implementarea principiilor sale de bază. Pactul Societății Națiunilor și-a intrat efectiv în drepturi pe 10 ianuarie 1920, dar o serie dintre articolele acestuia au fost amendate în 1924. Am avut în vedere câteva momente importante interbelice ce au arătat că deciziile Conferinței Păcii *nu mai stăteau în picioare*. Capitolul al XIX-lea mai tratează aspecte legate de Protocolul de la Geneva (2 octombrie 1924), despre Locarno, a doua Conferință de Pace (1925), se referă în general la Politica locarniană de *reconciliere*

War, 1914-1918, Londres: Allen Lane-Penguin Books, 1977; François Caron, Jean Bouvier, „Guerre, crise, guerre”, în Fernand Braudel, Ernest Labrousse (dir.), *Histoire économique et sociale de la France*, Paris: Presse Universitaire de France, t. 4, vol. 2, 1980, pp. 631-691.

europăană, la termenii neutralității S.U.A. și la neîncrederea Germaniei în Liga Națiunilor. Traseul analizei urmărește, efectele conciliatorismului foștilor aliați, mai ales față de Germania și afirmarea galopantă a revizionismelor, revanșismelor și pregătirea celui de-al doilea război.

Ca o expresie de originalitate, teza de doctorat propune o analiză complexă (politică, militară, ideologică, spirituală, culturală și mentală) a Conferinței de Pace, metamorfozele sau constantele acestor domenii amintite într-o durată de patru-cinci decenii. Lucrarea arată că *urmele* Conferinței s-au resimțit foarte puternic din cauza ambiguităților din tratatele de pace și a spiritului împăciuitoare al Marilor Puteri, până în 1939. Analizele din teză relevă faptul că acel conciliatorism al Marilor Puteri a tradus, mai degrabă, conflictele de interese dintre foștii Aliați, decât îngăduința față de încălcarea, mai mult sau mai puțin explicită, a tratatelor de pace. De asemenea, cercetarea mea relevă acea ruptură dintre perioada de dinainte de Conferința Păcii, dar mai ales că prin neglijarea păstrării ca literă de lege a tratatelor de pace a însemnat un eșec al democrațiilor europene, tot mai subminate din 1933 de totalitarism. Am analizat perioada de după 1920 pentru că se vede clar care a fost punctul de cotitură internațional (anii 1924-1925), identificat în general de istorici cu *bisectoarea* timpului interbelic și a intrării Europei într-o fază de declin real. Adoptarea planului Dawes (destinat să aranjeze plata despăgubirilor datorate de Germania), retragerea trupelor franco-belgiene din Ruhr (pe care îl ocupaseră din ianuarie 1923), încheierea Acordurilor de la Locarno (prin care Germania, în special, și-a recunoscut granițele de Vest, pentru a se integra în urma Societății Națiunilor) toate acestea și altele pe care le voi sublinia, indică o schimbare de atmosferă în Europa de Vest. Această schimbare a însemnat escaladarea unor ideologii totalitare, care nu au ezitat (prin propagandiștii lor) să ajungă treptat în restul continentului nostru. Încheierea Acordurilor de la Locarno (1925) a fost o linie de demarcație între Pacea pariziană și pacea viitoare din 1946-1947. Pe de altă parte, pilonii politici și economici principali ai sistemului antebelic — balanța puterii, statul non-intervenționist, economia de piață liberă — au devenit aproape ruine și, în orice caz, reflectau o credință utopică în jocul natural al forțelor politice și economice.

Teza mea de doctorat se dorește o contribuție la istoria secolului al XX-lea, care a fost modelată de relațiile în schimbare ale Marilor Puteri ale lumii. Acest demers a avut de câștigat din observațiile și sugestiile conducătorului meu de doctorat, a domnului conferențiar universitar dr. Mihai Teodor Nicoară, specialist în izvoarele istoriei contemporane, în istoria Europei Centrale și de Est, în istorie culturală, și antropologie istorică. Domnia sa mi-a ghidat multe dintre lecturi, necesare înțelegerii și construirii arhitecturii lucrării și mi-a dat sugestii privind denumirea capitolelor și a subcapitolelor. O abordare culturalistă a subiectului tezei cred că este binevenită în condițiile tratărilor diferite, influențate de valurile ideologice trecute și recente.¹⁵ Din punct de vedere al istoriei culturale o primă exigență este folosirea unor surse contemporane evenimentelor studiate.

Sursele cercetării au fost numeroase, dar dispersate, atât în arhivele și bibliotecile naționale românești, cât și în cele internaționale. În cadrul comemorării centenarului Primului Război Mondial și a celebrării Conferinței de Pace (1919-1920) a fost în desfășurare o vastă operațiune de clasificare și restaurare a arhivelor Conferinței de Pace, ale cărui depozitar este Franța. Pentru Marele Război, nu numai pentru Franța, de mare importanță sunt *Archives de la Grande Guerre Guide des sources conservées par le Service*

¹⁵Traian Sandu, „La Roumanie, une victoire à la Pyrrhus”, *Les cahiers Irice*, 1, n° 13, 2015, pp.155 - 170. <https://www.cairn.info/revue-les-cahiers-irice-2015-1-page-155.htm> accesat în 23 iunie 2019.

historique de la Défense relatives à la Première Guerre mondiale, sub conducerea lui Agnès Chablat-Beylot, curator șef al Patrimoniului.¹⁶ Pentru perioada Marelui Război o referință importantă o reprezintă Inventarul Arhivelor Războiului, realizat de Jean-Claude Devos, Jean Nicot, Philippe Chillingier și Pierre Waksman. Acest inventar conține și o serie de fonduri, în special „fondul Clemenceau”, și Arhivele generalilor Joffre și Foch.¹⁷ De-a lungul deceniilor *La Bibliothèque-Musée de la Guerre* devenită de curând *La Bibliothèque de Documentation Internationale Contemporaine* (Biblioteca de Documentare Internațională Contemporană) deține documente, rare și prețioase de interes în prim-plan pentru specialiștii în istoria războiului și a păcii.¹⁸

O serie de lucrări, presă, memorialistică, fotografii, hărți etc. dedicate Conferinței de Pace pariziene le-am accesat de pe site-ul *Gallica al BNF* (Bibliothèque Nationale de France). Portalul național al Arhivelor Republicii Franceze, mi-a oferit cele mai multe documente, acte, note, ratificări, clauze, tratate, convenții, rezoluții, ședințe, comisii, comitete, repertorii și inventare despre Conferința de Pace de la Paris (1919-1920). Pe lângă documentele oficiale ale vremii, redactate în limba română, limba franceză și în limba engleză, am investigat colecții și volume de documente, ca celebrele *Actes et Documents. La Question Roumaine*, Imprimeria Paul Dupont, Paris, 1918 și o serie de contribuții din istoriografia românească și străină referitoare la evenimentul studiat.¹⁹ O sursă *on line* despre Societatea Națiunilor de la Geneva o oferă chiar arhiva acestei Societăți. O serie de sub-fonduri privesc raporturi referitoare la România.²⁰

De o mare importanță pentru cercetarea Conferinței de Pace sunt documentele editate în volume de către istorici francezi, cea mai accesibilă fiind *Application des traités de paix. Archives de la délégation française à la Commission interalliée des réparations* (1919-1931) *Répertoire détaillé* (AJ/5/1 à AJ/5/636), coordonată de Georges Bourgin (1926), E. Guillemot (1942) Roseline Salmon (2009-2018) și Michèle Conchon (2019). Multe documente editate sunt direct legate de evenimente internaționale, de istoricul negocierilor și condițiilor de pace, de armistiții și tratate ale Conferinței de Pace. O părere critică la adresa Conferinței și a Tratatului de la Versailles²¹ a avut englezul John Maynard Keynes, care a publicat în 1919 cartea „Consecințele economice ale păcii”, unde a subliniat

¹⁶*Archives de la Grande Guerre, Service historique de la Défense, Guide des sources conservées par le Service historique de la Défense relatives à la Première Guerre mondiale*, sous la direction de Agnès Chablat-Beylot Conservateur en chef du patrimoine Amable Sablon du Corail Conservateur en chef du patrimoine Préface de Antoine Prost Professeur émérite de l'Université Paris I Président du conseil scientifique de la Mission du Centenaire, 2014, <https://www.servicehistorique.sga.defense.gouv.fr/sites/default/files/2020-04/Archives-Grande-Guerre.pdf>, accesat în 23 iunie 2019.

¹⁷*Inventaire sommaire des archives de la guerre*, Jean-Claude Devos, Jean Nicot, Philippe Schillingier, Pierre Waksman, conservateurs au Service historique de l'Armée, Imprimerie La Renaissance - Troyes 1974. https://www.servicehistorique.sga.defense.gouv.fr/sites/default/files/notices_files/SHDGR_INV_1N_14N_18_72_1919.pdf, accesat în 28 ianuarie 2019.

¹⁸Carl Bouchard, Jean-Michel Guieu, „Introduction. Les peuples font la paix (1918-1925)”, *Matériaux pour l'histoire de notre temps* 3-4, no. 129-130, 2018, pp. 2-9. <https://www.cairn.info/revue-materiaux-pour-l-histoire-de-notre-temps-2018-3-page-2.htm>, accesat în 28 ianuarie 2019.

¹⁹André La Meauffe, „Versailles (1919-1939) : l'échec du dernier grand traité de paix”, *Questions internationales*, no. 99-100, septembre-décembre 2019, pp. 43-44.

²⁰*Fonds-League of Nations Secretariat*, United Nations, Library&Archives, Geneva, <https://archives.unige.ch/league-of-nations-secretariat>, accesat în 28 ianuarie 2019.

²¹„Traité de paix entre les puissances alliées et associées et l'Allemagne et protocole signé à Versailles le 28 juin 1919”, publication du Ministère des Affaires étrangères, Imprimerie nationale, 1919.

consecințele *dezastruoase*, pe care Tratatul de la Versailles avea să le aibă, nu numai pentru Germania, ci și pentru viitorul Europei.

Nu poate lipsi din analiza Conferinței cartea lui André Tardieu, intitulată *La paix*, apărută la Paris, la Éditions Payot, în 1921. De altfel, André Tardieu, alături de Georges Clemenceau, a fost un martor cheie al Conferinței de Pace de la Paris. Tardieu a înțeles că era nevoie de un adevărat *război al negocierilor*, pentru a pune capăt războiului propriu-zis și pentru a stabili niște linii rezonabile de pace mondială.

O carte, intitulată *Les Conséquences politiques de la paix*, (Consecințele politice ale păcii) a fost publicată de Jacques Bainville în 1920. Acesta îl completează pe Keynes, dar îl și contrazice în anumite puncte. Pierre Renouvin a scris, la rândul său, despre culisele Tratatului de la Versailles.²² La Londra a părut la un an după încheierea Conferinței o carte de răsunet: *A History of the Peace Conference of Paris*, (1921), care exprima concepția britanică despre eveniment.²³ Din foarte bogata bibliografie dedicată Conferinței de Pace de la Paris, mai amintim pe Robert Lansing, *The Peace Negotiations. A personal narrative*, London, 1921; Colonel House, Charles Seymour, *Ce qui se passa réellement a Paris en 1918-1919. Histoire de la Conférence de la paix par les délégués américains, traduction française par Louis-Paul Alaux*, Paris, 1923.²⁴ O referință interesantă despre România la Conferința de pace este cartea lui Charles J. Vopicka, *Secrets of the Balkan seven years of a diplomatist's life in the storm centre of Europe*, (1921), care analizează complexitatea demersurilor diplomatice românești, într-un context European în care toate statele se contraziceau în opinii și acțiuni politice și militare.²⁵

Cantitatea mare de publicații (cărți, studii, articole) care a însoțit Centenarul Marelui Război și al Conferinței de Pace (1919-1920) mărturisește faptul că memoria acestor evenimente încă impresionează și îi interesează, mai ales pe istorici. Istoriografia recentă tinde astăzi să se detașeze de viziunea keynesiană a Conferinței și să ia în considerare elementele inovatoare, elaborate de factorii de decizie ai păcii din 1919-1920. Una dintre referințele istoriografice este cea a lui Arnold J Toynbee, *The World after the Peace Conference, being an Epilogue, to the 'History of the Peace, Conference of Paris' and a Prologue to the 'Survey of International Affairs, 1920-1923'*,²⁶ Daniel Gorman, cu lucrarea sa *The Emergence of International Society in the 1920s*,²⁷ oferă un studiu lămuritor al evoluției societății internaționale în anii '20, cu un accent special asupra modului în care noile norme internaționale au remodelat Imperiul Britanic și asupra modului în care națiunile și organizațiile anglo-americane au promovat numeroase inițiative internaționaliste în această perioadă.

²²Pierre Renouvin, *Histoire des relations internationales*, t. VII : *Les Crises du XXe siècle , I : De 1914 à 1929* , Hachette, 1963; Idem., *L'Armistice de Rethondes* , Paris:Éditions Gallimard, *Trente journées qui ont fait la France* , 1968; Idem, *Le traité de Versailles*, Paris: Éditions Flammarion, 1969.

²³Lord Hankey, *The Supreme Control at the Paris Peace Conference, 1919* , Londres: Georges Allen, 1963. Pentru cea americană vezi, *Politics and Diplomacy of Peacemaking. Containment and Counter-Revolution at Versailles (1918-1919)* , New York, Knopf, 1967.

²⁴Anastase Iordache, „Ion I. C. Brătianu la Conferința Păcii de la Paris din 1919”, p. 842. http://iini.ro/Revista%20Istorica/RI_complet/1993/Revista_istorica_an04_1993_09_10_nr09_10.pdf accesat în 20 mai 2020.

²⁵ Charles J. Vopicka, *Secrets of the Balkan seven years of a diplomatists life in the storm centre of Europe* by United States envoy extraordinary and minister plenipotentiary to Romania, Serbia and Bulgaria, 1913-1920, Chicago Rand McNally & Company 1921.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

Dintre lucrările dedicate culiselor Conferinței de Pace este *Peacemakers: The Paris Peace Conference of 1919 and Its Attempt to End War*, din 2001, reeditată și în anii următori 2002 și 2003, o narațiune istorică despre evenimentele Conferinței de Pace de la Paris din 1919, scrisă de istoricul canadian Margaret MacMillan. Cartea se concentrează pe „Cei trei mari”. *Peacemakers* a fost adaptată ca un film din 2009, intitulat „Paris 1919”, realizat de Paul Cowan, la National Film Board of Canada. Margaret MacMillan a publicat în 2006 și *Les Artisans de la paix, Comment Lloyd George, Clemenceau et Wilson ont redessiné la carte du monde*, de 660 p. care este o sursă importantă pentru starea de spirit a Conferinței. Tot în proximitatea lui Margaret MacMillan este și studiul amplu din 2015 al francezului Vincent Laniol, intitulat *Faire la paix sans l'ennemi? L'exemple de la Conférence de la Paix de 1919*, unde acesta precizează că printre numeroasele critici adresate tratatelor de la Paris, și, în special, Tratatul de la Versailles, figurează proeminent afirmația că pacea a fost impusă unui inamic învins, fără posibilitatea de a o negocia cu câștigătorii. Dintre numele cele mai frecventate în legătură cu analizele Conferinței Păcii, pe lângă francezul Georges-Henri Soutou, o serie de alți autori francezi, germani, britanici și americani ca Jean-Baptiste Duroselle²⁸, Jean-Michel Guieu, Paul Mantoux²⁹, Pierre Miquel³⁰, Jean-Jacques Becker³¹, Arno J. Mayer³², Manfred Boemeke, Hans Fenske, Gerd Krumeich³³, Gerald Feldman, Elisabeth Glaser, Eckart Conze, Michael Dockrill, John Fisher, Winfried Baumgart³⁴, Margaret MacMillan³⁵, David A. Andelman³⁶, Serge Bernstein³⁷, Leonard V. Smith, Sergio Romano, Giovanni Orsina³⁸, Toshio Takemoto, R. B. Henig³⁹, Alan Sharp⁴⁰, Gavin Bowd⁴¹, Jacques-Alain de Sédouy⁴², Francis Latour⁴³,

²⁸Jean-Baptiste Duroselle, *Clemenceau*, Paris: Éditions Fayard, 1988; Jean-Baptiste Duroselle, *De Wilson à Roosevelt. Politique extérieure des États-Unis (1913-1945)*, Paris: Éditions Armand Colin, 1960.

²⁹ Paul Mantoux. *Les Délibérations du Conseil des Quatre*, 2 t., Éditions du CNRS, 1955.

³⁰ Pierre Miquel, *La Paix de Versailles et l'opinion publique française*, Paris: Éditions Flammarion, 1972.

³¹Jean-Jacques Becker, *Clemenceau, l'intraitable*, Paris: Éditions Liana Levi, 1998. Jean-Jacques Becker, *Versailles, antichambre de la prochaine catastrophe*, in *14-18, la Très Grande Guerre*, Paris: Le Monde Éditions, 1994.

³² Arno J. Mayer, *Political Origins of the New Diplomacy (1917-1918)*, Yale University Press, 1959.

³³ Gerd Krumeich (dir.), *Versailles 1919, Ziele-Wirkung-Wahrnehmung*, Essen: Klartext Verlag, 2001.

³⁴ Winfried Baumgart: *Vom europäischen Konzert zum Völkerbund. Friedensschlüsse und Friedenssicherung von Wien bis Versailles (= Erträge der Forschung. Band 25)*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1974;

³⁵Margaret MacMillan, *Paris 1919. Six Months that Changed the World*, New York: Random House, 2003.

³⁶David A. Andelman *A Shattered Peace: Versailles 1919 and the Price We Pay Today*, 2014.

³⁷Serge Bernstein (dir.), *Ils ont fait la paix. Le traité de Versailles vu de France et d'ailleurs*, 2018. Jean-Jacques Becker, Serge Bernstein, *Victoires et frustrations (1914-1929)*. *Nouvelle histoire de la France contemporaine*, t. XII, Seuil, 1990.

³⁸Giovanni Orsina (dir.), *La Grande Guerra e la Pace di Versailles ottant'anni dopo*, *Ricerche di Storia Politica*, no 3, 1999.

³⁹R. B. Henig, *The League of Nations*, London, 1973.

⁴⁰Alan Sharp, *Britain and the Protection of Minorities at the Paris Peace conference, 1919*, în vol. *Minorities in History*, ed. by A. C. Hepburn, London, 1978 ; Idem., *The Versailles Settlement, Peacemaking in Paris, 1919*, London, 1991.

⁴¹Gavin Bowd, „Un géographe français et la Roumanie. Emmanuel de Martonne (1873–1955)” (Paris: L'Harmattan, 2012; Gavin Bowd, „Between France and Romania, between Science and Propaganda. Emmanuel de Martonne in 1919”, *Romania and the Paris Peace Conference 1919. Actors, Scenarios, Circulation of Knowledge Journal of Romanian Studies*, Special issue ed. by Svetlana Suveica, vol. 1, No. 2 2019, pp. 135-152.

Michael S Neiber⁴⁴, Kemal Yildirim⁴⁵, Robert Gerwarth, Erez Manela⁴⁶ Jörn Leonhard⁴⁷, Sherman David Spector⁴⁸, Gaston Jèze, Julliot de la Morandiere, Emile Sergent, Henri Capitant⁴⁹ ș.a.

Una dintre cele mai importante referințe despre tentativele de pace ale Vaticanului este cartea lui Nathalie Renoton-Beine, *La colombe et les tranchées. Benoît XV et les tentatives de paix durant la Grande Guerre*, din 2004.

Pentru tema România la Conferința de Pace un reper important îl reprezintă Gheorghe I. Brătianu, cu cartea sa *Acțiunea politică și militară a României în 1919*, publicată în 1940. Cartea, foarte bine documentată, a fost scrisă, după cum spune și autorul, în *Introducere*, pentru a arăta amănunțit acțiunea marelui om politic Ion I. C. Brătianu de care a fost strâns legată soarta României în 1919.⁵⁰ Cartea diplomatului român Viorel-Virgil Tilea, *Acțiunea diplomatică a României, (nov. 1919-mart. 1920)*, Sibiu: Tipografia Poporului, 1925, are și acesta date excepționale despre culisele marelui eveniment pentru pace. Cartea lui Tilea atrage atenția asupra rolului major în chestiunea păcii din 1919-1920 al lui Ion.I.C. Brătianu și a lui Alexandru Vaida Voevod.

Importante pentru subiectul tezei sunt lucrări, ca a lui Sherman David Spector, cu a sa *Rumania at the Paris Peace Conference: a Study of the Diplomacy of Ioan I.C. Brătianu* (1962), *Aspects des relations russo-roumaines. Retrospectives et orientations*, Paris, 1967 și Ion Stanciu, *Aliați fără alianță. România și S.U.A., 1914-1920*, București, 1992, la care se adaugă studii interesante ca abordare, ca Emilian Bold, *Aspecte privind poziția marilor puteri față de România la Conferința păcii (1919- 1920)*, în *Analele Științifice ale*

⁴²Jacques-Alain de Sédouy, *Ils ont refait le monde : 1919–1920. Le traité de Versailles*, Paris: Editions Tallandier, 2017.

⁴³Francis Latour, *La papauté et les problèmes de la paix pendant la Première guerre mondiale*, Paris Montréal: L'Harmattan, coll. „Chemins de la mémoire“, 1996, 350 p.

⁴⁴Michael S. Neiber, *The Treaty of Versailles: A Concise History Illustrated* Edición, 2017.

⁴⁵Kemal Yildirim, *Die Pariser Friedenskonferenz - Die Zukunft gestalten: Pariser Friedenskonferenz (1919-1920*, Edición en Alemán 2020; Manfred Boemeke, Gerald Feldman, Elisabeth Glaser (dir.), *Versailles, a Reassessment after 75 years*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998 ; Eckart Conze, *Die große Illusion, Versailles 1919 und die Neuordnung der Welt*, München, Siedler, 2018 ; Michael Dockrill, John Fisher (dir.), *The Paris Peace Conference 1919 : Peace without Victory ?*, Basingstoke, Palgrave, 2001.

⁴⁶Robert Gerwarth, Erez Manela, eds., *Empire a War 1911–1923*, Oxford: Oxford University Press, 2014.

⁴⁷Jörn Leonhard, *Die Büchse der Pandora: Geschichte des Ersten Weltkriegs*, Munich: C.H. Beck, 2014.

⁴⁸Sherman David Spector, *Rumania at the Paris Peace Conference: a Study of the Diplomacy of Ioan I.C. Bratianu*, New York, Bookman Associates, 1962. <https://www.cambridge.org/core/journals/slavic-review/article/abs/sherman-david-spector-rumania-at-the-paris-peace-conference-a-study-of-the-diplomacy-of-ioan-i-c-bratianu-new-york-bookman-associates-1962-368-pp-500/78A2B70D015060D438A434BFCE83C7D5>, accesat în 23 iunie 2019; „Romania and the Paris Peace Conference (1919).” Actors, Scenarios, Circulation of Knowledge Edited by Svetlana Suveica, *Journal of Romanian Studies* Vol. 1, No. 2 (2019), <https://society4romanianstudies.org/wp-content/uploads/2020/11/Vol-1-No-2-2019.pdf>, accesat în 23 mai 2020;

⁴⁹Gaston Jèze, Julliot de la Morandiere, Émile Sergent, Henri Capitant, *Patru conferințe despre România*, Iași: Institutul European, 2011.

⁵⁰Gh. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919. În lumina corespondenței diplomatice a lui Ion. I. C. Brătianu*, ediție și Cuvânt înainte de Toader Nicoară, Cluj-Napoca: Editura Accent, 2018; Gheorghe Duzenchievici, Gheorghe Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I. C. Brătianu* (recenzie), *Gând Românesc*, an VIII, nr.1-4, aprilie 1940, pp. 75-86.

Universității Al. I. Cuza", serie nouă, secțiunea III, 1970.⁵¹ La acesta se adaugă o serie de restituiri care mizează pe detaliile evenimentelor, dar și pe analize subtile, scrise de autori ca Viorica Moisuc⁵², Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Calcan⁵³, Lucian Leuștean⁵⁴, Mihai Iacobescu⁵⁵, Traian Sandu⁵⁶, Svetlana Suveică⁵⁷, Mihai Teodor Nicoară⁵⁸, Florian Kühner-Wielac⁵⁹, Gábor Egry⁶⁰, Corina Ionela Tudose etc.

Sursele proiectului meu doctoral sunt însă diverse: pe lângă documente de arhivă, am folosit articole de presă, corespondență, broșuri de propagandă, memorii, amintiri, hărți, statistici, reprezentări iconografice, mai ales fotografice. Aceste surse sunt menționate în Bibliografia generală a tezei și la notele de subsol.

Cercetarea mea a acordat un loc aparte situației antebelice, belice și postbelice a României. Regatul României a avut o situație dificilă, chiar dramatică, fiind inclusă încă din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea în Puterile Centrale, alinața ostilă Antantei. Lumea politică românească a trecut prin dileme politice fără precedent. După o neutralitate tensionată a intrat în Marele Război de partea Antantei în 1916, cu speranța că va beneficia de roadele unei victorii a Aliatilor, pentru a-și legitima interesele teritoriale. Conferința pariziană a recunoscut cu o jumătate de glas statutul de aliat al Regatului României, reintrat

⁵¹Interesante ca moduri de abordare sunt: studiul lui Constantin Botoran, *România în sistemul tratatelor de pace de la Paris (1919-1920)*, *Revista de Istorie*, nr. 11/ 1980; Ion M. Oprea, *Apărarea suveranității naționale la Conferința Păcii de la Paris (1918-1920)*, *Revista de Istorie*, nr. 11/1981,

⁵²Viorica Moisuc (coord.), *România și Conferința de pace de la Paris*, Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1983.

⁵³Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Calcan, *România și Conferința de pace de la Paris 1(1919-1920)*, Ploiești: Editura Pahova, 2001.

⁵⁴Lucian Leuștean, „Conferința de pace de la Paris (191-1920). Liga Națiunilor și problema Minorităților”, *Xenopoliana*, V,1 – 4, 1997, pp. 181-195. http://adxenopol.academiaromana-is.ro/xenopolitana/xeno_97/xeno_97_20.pdf, accesat în 14 iunie 2023; Idem, „Romania, the Paris Peace Conference and the Protection System of Race, Language and Religion Minorities - A Reassessment, Romania and the Paris Peace Conference 1919. Actors, Scenarios”, *Knowledge Journal of Romanian Studies*, Special issue ed. by Svetlana Suveica, vol. 1, No. 2 2019, pp. 27-46.

⁵⁵Mihai Iacobescu, *România și Societatea Națiunilor. 1919-1929*, București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1988.

⁵⁶Traian Sandu, „La Roumanie, une victoire à la Pyrrhus”, *Les cahiers Irice*, 1, n° 13, 2015,, pp.155-170. <https://www.caim.info/revue-les-cahiers-irice-2015-1-page-155>, accesat în 6 februarie 2020.

⁵⁷Svetlana Suveică, Doina Anca Crețu, *Introduction: Romania and the Paris Peace Conference 1919. Actors, Scenarios*, *Circulation of Knowledge Journal of Romanian Studies*, Special issue ed. by Svetlana Suveica, vol. 1, No. 2 2019, pp. 9-26; S. Suveica, *Against the “Imposition of the Foreign Yoke”: The Bessarabians Write to Wilson (1919)*, loc. cit., pp. 89-112.

⁵⁸Mihai Teodor Nicoară, „Națiunile în așteptarea păcii (1918–1919). «Ieșire din război» sau «războiul de după război»?”, *Caiete de antropologie istorică*, anul XXI, nr. 2 (41), Iulie–Decembrie 2022, pp. 110-134. <https://www.caieteantropologieistorica.ro/docs/R3/41cai8.pdf>, accesat în 14 iunie 2023; Idem, „Emmanuel de Martonne et les frontières de la Grande Roumanie. Science et diplomatie”(I), *Y*, *Caiete de antropologie istorică*, anul XIX, nr. 2 (37), Iulie–Decembrie 2020, pp. 147-165; <https://www.caieteantropologieistorica.ro/docs/R3/37CAI09.pdf>, accesat în 14 iunie 2023; Idem, „Emmanuel de Martonne et les frontières de la Grande Roumanie. Diplomatie et politique”(II), *Revista de istorie a Moldovei*, Chișinău, nr. 1-2 (121-122), ianuarie-iunie 2020, pp. 64-79; „Idealul păcii în legătură cu Societatea Națiunilor, de Cornelia Emilian”, *Caiete de antropologie istorică*, anul XV, nr. 2(31), Iulie–Decembrie 2017, pp. 109-113. <https://www.caieteantropologieistorica.ro/docs/R3/31cai13.pdf>, accesat în 14 iunie 2023.

⁵⁹Florian Kühner-Wielac, „«A Fertile and Flourishing Garden.» A Political Assessment Ten Years after Versailles”, *Romania and the Paris Peace Conference 1919. Actors, Scenarios*, *Circulation of Knowledge Journal of Romanian Studies*, Special issue ed. by Svetlana Suveica, vol. 1, No. 2 2019, pp. 135-152.

⁶⁰Gábor Egry, „Made in Paris Contested Regions and Political Regionalism during and after Peacemaking: Székelyföld And Banat in a Comparative Perspective”, *Romania and the Paris Peace Conference 1919. Actors, Scenarios*, *Circulation of Knowledge Journal of Romanian Studies*, Special issue ed. by Svetlana Suveica, vol. 1, No. 2 2019, pp. 135-152.

în război imediat după Armistițiul din 11 noiembrie 1918. România, bazându-se tot pe articolele Convenției din 4 august 1916, a pretins egalitatea de tratament în negocierile dintre România și cei Patru mari. Dar, au fost necesare mari demersuri politice și diplomatice pentru recunoașterea statutului de aliat și pentru acceptarea revendicărilor teritoriale, pentru care Regatul României intrase în Marele Război. Au existat diferențe evidente între poziția celor Patru Mari a președintelui american și a premierilor britanici, francezi și italieni, pe de o parte, și a premierului român, Ion I. C. Brătianu, pe de altă parte. Brătianu, bazându-se mai mult pe poziția de principiu a președintelui W. Wilson, a insistat asupra egalității de tratament între statele învingătoare în negocierile Conferinței.

Istoricii ezită întotdeauna să tragă lecții din istoria Conferinței deoarece semnificațiile ei au fost interpretate diferit de către învinși și învingători. Încă din perioada interbelică deciziile Conferinței Păcii a fost des distorsionate pentru a se justifica politicile revizioniste. Conferința de Pace din 1919 trebuie bine cunoscută în toate detaliile ei politice și diplomatice, pentru că indiscutabil a deschis o Cutie a Pandorei, a lăsat o serie de chestiunii parțial rezolvate. Marele deficit al Conferinței a fost ambiguitatea creării cadrului internațional al implementării riguroase a Tratatelor de pace. Conciliatorismul de după 1920 a creat precedente periculoase, rezolvate tot pe câmpurile de luptă în al Doilea Război Mondial, apoi în lungul Război Rece de după 1949.

Cercetarea mea a fost o încercare de a surprinde aspectele cele mai semnificative din culisele Conferinței Păcii, care s-a inspirat din concepțiile pacifiste de dinainte de 1919 și a avut intenția unei reorganizări a Europei și a lumii cu mijloace instituționale inefficiente. Prin spectrul istoriei culturale am încercat să unesc aspecte diverse politice, ideologice, sociale, economice, spirituale, pentru a arăta complexitatea fără precedent al marelui eveniment din 1919-1920, care a dorit să instaureze o pace de durată. Traseul ulterior al evenimentelor arată că nu a fost suficientă soliditatea principiilor Conferinței, de vreme ce nu s-au găsit mijloacele eficiente de aplicare a literei tratatelor. Conferințele ulterioare celei pariziene au arătat clar diferența de interese dintre Marile Puteri, care au intrat într-un joc periculos ce a condus la suita de evenimente dramatice din a doua jumătate a secolului XX.

Bibliografie

I. Fonduri, colecții și volume de documente

Actes et Documents. La Question Roumaine, Paris:Imprimeria Paul Dupont, 1918.

Actele Tratatului de Pace de la București : marți 24 aprilie / 7 maiu 1918, București 1918, 136p.

Application des traités de paix. Répertoire détaillé (AJ/5/1 à AJ/5/636). Première édition électronique Archives nationales (France) Pierrefitte-sur-Seine 2019.

Archives de la Grande Guerre, Service historique de la Défense, Guide des sources conservées par le Service historique de la Défense relatives à la Première Guerre mondiale, sous la direction de Agnès Chablat-Beylot Conservateur en chef du patrimoine Amable Sablon du Corail Conservateur en chef du patrimoine Préface de Antoine Prost Professeur émérite de l'Université Paris I Président du conseil scientifique de la Mission du Centenaire, 2014.

A Repertoire of League of Nations Serial Documents, 1919-1947, NY: Oceana Publications, 1972.

Application des traités de paix. Archives de la délégation française à la Commission interalliée des réparations (1919-1931) Répertoire détaillé (AJ/5/1 à AJ/5/636), dir. Georges Bourgin (1926), E. Guillemot (1942) Roseline Salmon (2009-2018) și Michèle Conchon (2019).

Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Fond Tratatate și Convenții, Tratat de Pace între Puterile Aliate și Asociate și Ungaria, Protocol și Declarațiuni, din 4 iunie 1920 (Trianon), București: Imprimeria Statului, 1920.

Arhivele Naționale ale României, București, fond Al.Vaida Voevod, dosar 32./1919.

Arhivele Ministerului Afacerilor Externe. Fond România 1920-1944, dosar 372.

Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Fond Paris (1858-1944), vol. I-V.

Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, Fond 71/1914 E 2, Partea I: onferința Păcii (191-1920).

Archives du Ministère des Affaires étrangères, Cahiers Tardieu, dossiers 347 (f. 245-251); 360 (f. 96-100) ; 368 (f. 3-12) ; 382 (f. 64-69) ; 390 (f. 55-63).

Conférences de Paix de la Première Guerre mondiale. Procès Verbaux et Résolutions-Lieux divers : éditeurs divers, 1917- 1919. 4 volumes.

Conférences internationales de la paix (juin-novembre 1919), d'après les documents du ministère des Affaires étrangères, dans le fonds des "Cartons Verts" de la B.D.I.C. Gianni Carrozza Fernando Abarzua- Séances plénières et procès-verbaux; questions territoriales; réunions ministres des Affaires Etrangères; Pologne; Tchéco-Slovaquie; Roumanie; Yougoslavie, Carton 1,2.

Conférences de Paix de la Première Guerre mondiale. Procès verbaux - Paris : (Ministère des Affaires étrangères), 1919-1920. 22 volumes.

Conférence de la paix, 1919-1920. Recueil des actes de la Conférence. Paris : Imprimerie Nationale- 1922-1935.

Conférence de la paix, 1919-1920. Recueil des actes de la Conférence: Commissions de la Conférence. Questions générales, Imp. Nationale, 1923.494 p., 1924, 250 p.

Documents diplomatiques français. Armistices et Paix, 1918-1920, t. 1, 27 septembre 1918-17 janvier 1919, Bruxelles: PIE Peter Lang, 2014.

Fonds Conférences de paix, première guerre mondiale Inventaire, Bibliothèque de Documentation Internationale Contemporaine Nanterre, 2001.

Inventaire sommaire des archives de la guerre, Jean-Claude Devos, Jean Nicot, Philippe Schillinger, Pierre Waksman, conservateurs au Service historique de l'Armée, Imprimerie La Renaissance – Troyes, 1974.

La Roumanie devant le Congrès de la Paix: Actes d'union des provinces de Bessarabie, Bucovine, Transylvanie, Banat et des régions roumaines de Hongrie avec le Royaume de Roumanie, Ed. Dubois et Bauer, Paris, 1919

Preliminariile Tratatului de pace de la Paris, București: Editura Democrația 1919, 58p.

Projet de règlement de la Conférence, établi par le Comité d'organisation et envoyé en même temps que la lettre du 20 août 1919, International Labour Conference (1st: 1919: Washington, D.C.) Organising Committee, 1923. Acest Proiect conține: Composition de la Conférence; Bureau Provisoire; Vérification des Pouvoirs; Bureau définitive; Secrétariat; Ordre des travaux de la Conférence; Commissions; Droit d'entrée aux séances; Tenue des séances; Rôle du Président; Droit de parole; Langues; Comité de rédaction; Dépôt des motions ou amendements; Clôture des discussions; Modes de votation; Quorum; Majorités; Délégués suppléants; Comptes rendus sténographiques. Désignation des membres du Conseil d'administration du Bureau international du Travail, 1919.

Le traité de paix de Versailles, Paris, 1920.

Tratatul de pace între Puterile Aliate și asociate și Ungaria, 4 iunie 1920, Trianon, București: Imprimeria Statului, 1920, 101p.

România în războiul mondial 1916-1919, Documente, Anexe, Volumul 1, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, București, 1934.

The project relative to a Court of Arbitral Justice : Draft Convention and Report adopted by the Second Hague Peace Conference of 1907, Published by the Endowment, Washington D.C: 1920, 106p.

Traité de paix entre les puissances alliées et associées et l'Allemagne et protocole signé à Versailles le 28 juin 1919, publication du Ministère des Affaires étrangères, Imprimerie nationale, 1919.

Traité entre les principales puissances alliées et associées et: 4. la Roumanie (9 déc. 1919), 57. p.

Traité de paix entre les puissances alliées et associées et la Hongrie : protocole et déclaration du 4 juin 1920 (Trianon), Paris: 1920, 523p.

Treaty of peace between allied and associated powers and Austria : together with the protocol and declarations annexed thereto signed at Saint-Germain-en-Laye, September 10, 1919, Printed and published by His Majesty Stationery Office, London 1919, 118p.

II. Presă

Acțiunea Română, 1917-1919

Adevărul 1919-1920

Banatul, Lugoj 1919-1920

Bulletin de L'Institut pour l'Études de l'Europe sud-orientale 1920

Cele Trei Crișuri 1919

The Daily Cronicle 1920

Il Giornale d'Italia 1918-1919

Il Messaggero 1919

L'Écho de Paris, 1919-1920

Gazeta Transilvaniei, 1911-1920

Glasul Bucovinei, 1919

Graiul Românesc, 1927
Ilustrația Săptămânală 1923
Journal des débats, Paris, 1919
L'Action Française, Paris, 1919-1920
La Cause Commune, Paris, 1919
La Géographie 1919
La Nazione 1919
La Paix du peoples. Revue internationale de l'organisation politique et économique du monde 1919
La Perseveranza 1919
La Petite République, Paris, 1919
La Revue de Sciences Politiques 1919
La Roumanie, Paris, 1918-1919
La Stampa 1919
La Transylvanie, Paris, 1919-1920
La Tribuna 1919
Le Figaro, Paris, 1919-1927
Le Gaulos 1919-1920
L'Humanité, 1Paris, 919-1925
L'Intransigeant, Paris, 1919
Le Matin, Paris, 1919
Le Petit Parisien, Paris, 1919- 1920
Le Progrès, Paris, 1919-1922
Le Rappel 1919
L'Illustration, Paris, 1919-1920
Revista Economică 1919-1920
România Mare, Paris, 1919
Săptămâna Războiului 1914-1916
Le Temps, Paris, 1919-1922
La Voix Nationale, Paris, 1919
La Victoire, Paris, 1919-1920
Monitorul Oficial (București), 1919-1925
Neamul Românesc, 1917-1920
Revue de Transilvanie, 1935
Românul, 1911-1918
Transilvania, 1914-1945
Unirea poporului, 1920
Universul, 1919
Viitorul, 1917-1919

III. Dicționare. Enciclopedii. Atlase. Memorii. Corespondență. Amintiri.

Argetoianu Constantin, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. IV, București: Editura Humanitas, 1994.
Atlas des peuples d'Europe centrale, par Sellier André, Sellier Jean, Paris: Éditions La Découverte, 2007.
Atlas of Eastern Europe in the Twentieth Century, by Ben Crampton, Routledge, 1996.

Averescu Al, *Notițe zilnice din războiu (1916-1918)*, București: Editura Grai și Suflet - Cultura Națională, 1935.

Berthelot Henri Generalul, *Memorii și corespondență 1916-1919*, București: Editura Militară, 2012, 456p.

Dictionnaire de la Grande Guerre, François Cochet, Rény Porte, 2008.

Duca Ion G, *Amintiri politice, vol. III*, Jon Dumitru Verlag, München, 1982.

Enciclopedia Britannica, Chicago, 1989.

Enciclopedia de istorie a României, București: Editura Meronia, 2001.

Encyclopédie de la Grande Guerre, Audoin-Rouzeau Stéphane, Jean-Jacques Becker (dir.), Montrouge: Éditions Bayard, 2004, (nouv. éd. augmentée 2014).

1914-1918 *International Encyclopedia of the First World War*, ed. by Ute Daniel, Peter Gatrell, Oliver Janz, Heather Jones, Jennifer Keene, Alan Kramer, and Bill Nasson, issued by Freie Universität Berlin, Berlin 2014.

Lapedatu Alexandru, *Scrieri alese, Articole, Cuvântări, Amintiri*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1985.

Lapedatu Al, *Amintiri*, ediție îngrijită, de Ioan Opriș, Cluj-Napoca: Editura Albastră, 1998.

Marghiloman Alexandru, „*Note politice, 1897-1924*,” vol. I, II, III, IV, București, Institutul de Arte Grafice „Eminescu”, 1927.

Regina României, Maria, *Jurnal de război, 1916-1918*, 2 vol. București: Editura Humanitas, 2022.

Rosetti Radu R, (General), *Mărturisiri, (1914-1919)*, București: Editura Modelism, 1997.

Saint Aulaire, *Contele, Însemnările unui diplomat de altădată În România, 1916–1920*, București: Editura Humanitas, 2017.

Vaida Voevod Alexandru, *Memorii, vol. I-IV*, ediție îngrijită de Alexandru Șerban, Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1994, 1995, 1997, 1998,

IV. Lucrări speciale

Anghel Silviu, „The Past as Science: Romanian Cartography at the Paris Peace Congress of 1919”, *Culture. Society. Economy. Politics*. 1(1), 2021, pp.41-54.

Agrigoroaiei Ion, Calcan Gheorghe, *România și Conferința de Pace de la Paris, 1919-1920*, Ploiești: Editura Prahova, 2001.

Alain Jean-Claude, *Le nouvel ordre international et l'Europe de Versailles, La Première Guerre mondiale* (sous la direction de Paul-Marie de La Gorce), Paris: Éditions Flammarion, 1991.

Alexandrescu Mihai, „Organizarea cadrului de negociere la Conferința de la Paris (1919)”, Marina Trufan și Marius Mureșan (coord.), *Multiculturalism în Transilvania după Conferința de Pace de la Paris*, București: Ed. Casa Cărții de Știință, 2019.

Ancel Jacques, „La politique de la Roumanie vaincue”, *La Revue du Mois*, Paris, 1920.

Anonymous, „Inter-Allied Economic Organizations in the Course of the World War of 1914–1918,” *Annals of Public and Cooperative Economics* 16/1 (1940), pp.8–20.

Andelman David A., *A Shattered Peace: Versailles 1919 and the Price We Pay Today*, 2014.

Antonescu Petre, *Pădurile din Ardeal și Tratatul de la Trianon*, Tipografia Bucovina, București, 1931, 151p.

Artaud Denise, *La reconstruction de l'Europe (1919-1929)*, Paris: Éditions Presses Universitaires de France, 1973.

Bainville Jacques, Keynes John Maynard, *Les Conséquences économiques et politiques de la paix*, Paris: Éditions Gallimard, 2002.

Bajou Pascal, „1917, Les maçonneries alliées préparent la Société des Nations”, *Humanisme*, 2, nr. 315, 2017, pp. 86-89.

Bardoși Caius, „Revizionismul maghiar”, *Boabe de Grâu*, Anul IV, nr. 6, Noemvrie-Decemvrie 1932.

Becker Jean-Jacques, „Les conséquences des traités de paix” , *Revue historique des armées*, numéro 254, Service historique de la Défense, Paris, 2009.

Becker Jean-Jacques, *Le traité de Versailles*, Paris: Éditions PUF „Que sais-je ?”, 2002.

Bennett G. H., „Lloyd George, Curzon and the Control of British Foreign Policy 1919-22”, *Australian Journal of Politics & History*, 1999.

Berindei Dan, „Les frontières de la Roumanie de 1919 à 1947”, Christian Baechler, Carole Fink. (dir.) *L'établissement des frontières en Europe après les deux guerres mondiales*, Bern: P. Lang, 1996, pp. 361-368.

Bernstein Serge (dir.), *Ils ont fait la paix. Le traité de Versailles vu de France et d'ailleurs*, Paris: Éditions „Les Arènes”, 2018.

Bonnet Georges, *Fin d'une Europe. De Munich à la guerre*, Genève, Le Cheval ailé, 1948.

Botoran Constantin, „*Tratatetele de pace de la Paris - confirmare juridică a noilor state naționale în independentă din Europa*”, vol. *România și Conferința de Pace de la Paris (1919 - 1920)*, Focșani: Editura Empo, 1999.

Botoran Constantin, Moisuc Viorica, *România și Conferința de pace de la Paris (1919-1920). Triumful principiului naționalităților*, Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1983.

Bouchard Carl, Guieu Jean-Michel, „Introduction. Les peuples font la paix (1918-1925) ”, *Materiaux pour l'histoire de notre temps*, 3-4, no. 129-130, 2018, pp. 2-9.

Boroș Daniel, „Relațiile Marii Britanii cu România și Cehoslovacia în timpul Conferinței de Pace de la Paris (1919-1920)”, *Apulum*, 2002, vol. 39, nr.1, pp. 555-572.

Bourgeois Léon, *Pour la société des nations*, Crès et Cie : J. M. Dent & Sons : E.P. Dutton & co, Paris, Londres, New York, 1914.

Bowd Gavin, „Emmanuel de Martonne...”, *Rev. Roum. Géogr./Rom. Journ. Geogr.*, 55, (2), 2011.

Brătianu Gh., *Acțiunea politică și militară a României în 1919. În lumina corespondenței diplomatice a lui Ion. I. C. Brătianu*, ediție și Cuvânt înainte de Toader Nicoară, Cluj-Napoca: Editura Accent, 2018.

Brumaru Corina , „Horia Petra-Petrescu: impresii de la Conferința de Pace de la Paris”, *Caiete de antropologie istorică*, anul XIX, nr. 1 (36), Ianuarie–Iunie 2020.

Buzatu Gheorghe, „Nicolae Titulescu și organizarea păcii”, în Laurențiu Gutică – Florescu, Dan Teodorescu, *Nicolae Titulescu. Eternitatea unui destin exemplar*, Slatina: Editura Fundația „Universitatea pentru toți”, 2005.

Calcan Gheorghe, *România în relațiile internaționale ale Conferinței de Pace de la Paris-Versailles, 1919-1920 : recunoașterea internațională a Marii Uniri*, Cluj-Napoca: Editura Mega, 2013.

Ceaușu Mihai-Ștefan, „Problema recunoașterii unirii Bucovinei cu România și a delimitării granițelor sale la Conferința păcii (1919 -1920)”, *East European Journal and Diplomatic History* nr.2, decembrie 2015.

Christian Helmreich, Ernst, *The diplomacy of the Balkan wars : 1912-1913*, Harvard University Press : Oxford University Press, Cambridge ; London, 1938, 523p.

Clemenceau G., *Măreția și amărăciunea unei victorii*, București: Editura Cartea Românească, 1934.

Condurachi Ioan D., *Clauzele de naționalitate privitoare la România din Tratatul încheiat în 1919-1920*, Tipografia Cultura, București, 1924, 103p.

Conti Fulvio, „La Franc-maçonnerie et le mouvement pour la paix en Europe (1889-1914)”, *Cahiers de la Méditerranée*, traduction de Nicoletta Casano, 91, 2015, pp. 87-99.

Coppolani Antoine, David Charles-Philippe, Thomas Jean-François (dir.), *La Fabrique de la paix. Acteurs, processus, mémoires*, Paris: Éditions Hermann, 2015,

Croce Giuseppe Maria, „Le Saint-Siège et la Conférence de la paix (1919). Diplomatie d'Église et diplomaties d'État”, *Mélanges de l'école française de Rome*, Année 1997, 2, 109, pp. 793-823.

Crozier Andrew J., „The Establishment of the Mandates System 1919–25: Some Problems Created by the Paris Peace Conference”, *Journal of Contemporary History*, 1979.

Dașcovici Neculai, *Principiul naționalităților și Societatea Națiunilor : încercare de sinteză asupra regulamentului internațional rezultat pe urma războiului 1914-1918*, București: Editura Cartea Românească, 1922.

Deaconu Luchian, *Franța și România unite în comunitatea de sacrificiu în anii 1916-1918: documente externe din arhivele Consiliului Național al Unității Române de la Paris*, vol. I și II , Editură Sitech, Craiova, 2009.

Degen Bernard, Richers Julia (eds.), *Zimmerwald und Kiental. Weltgeschichte auf dem Dorfe*, Zürich, 2015.

Demangeon Albert, *Le déclin de l' Europe*, Paris: Éditions Payot, 1920.

Demblin Alexander, Demblin August, *Minister gegen Kaiser. Aufzeichnungen eines österreichisch-ungarischen Diplomaten über Außenminister Czernin und Kaiser Karl*, Verlag Böhlau, Vienne, 1997.

Demian Gheorghe I, *Pentru Banatul rob: istoricul tratatelor duse pentru obținerea Banatului Sârbesc : (1919-1923)*, Timișoara:Tipografia românească, 1933.

Dillon Ernie Joseph, *The peace conference*, Hutchinson & Co,London, 1919, 439p.

Dobrinescu Florin, *România la cele două Conferințe de Pace de la Paris : (1919-1920, 1946-1947): un studiu comparativ*, Focșani: Editura Neuron, 1996.

Dobrinescu Valeriu Florin, *România și sistemul tratatelor de pace de la Paris : (1919-1923)*, Iași: Institutul European, 1993.

Donald Sir Robert, *The tragedy of Trianon : Hungary's appeal to humanity*, Thornton Butterworth, London, 1928, 348p.

Duroselle Jean-Baptiste, *Clemenceau*, Paris: Éditions Fayard, 1988.

Duroselle Jean-Baptiste, *De Wilson à Roosevelt. Politique extérieure des États-Unis (1913-1945)*, Paris: Éditions Armand Colin, 1960.

Duculescu Victor, *Diplomația păcii*, București: Editura Albatros, 1985.

Dudaș Vasile, „Spațiul bănățean în dezbaterile Conferinței de Pace de la Paris..”, *Analele Banatului*, XIV, 2, 2006, pp. 211-236.

Dumitrescu Emil, I, „Intransigența lui Ion I.C. Brătianu la Conferința de Pace de la Paris”, *Muzeul Național de Istorie al României*, Nr. XI, București , 1999, pp.131-138.

Duțu Mircea, „Tratatul de pace din 1919–1920 și rolul lor în dezvoltarea dreptului internațional. Un secol de drept al păcii și cooperării interstatale”, *Studii și Cercetări Juridice*, an 9 (65), nr. 2, București, aprilie–iunie, 2020, pp.159-165.

Enciu Nicolae, Ursu Vasile G., *Emmanuel de Martonne—l'avocat de la Roumanie à la Conférence du Paix à Paris in 1919–1920 en matière de Bessarabie*, Beau Bassin: Éditions Universitaire Européenne, 2018.

Feinberg N., *La question des minorités à la Conférence de la paix de 1919-1920 et l'action juive en faveur de la protection internationale des minorités*, Paris, 1929.

Fenwick C. G., „The Failure of the League of Nations”, *The American Journal of International Law*, Cambridge University Press, Vol. 30, no. 3, Jul. 1936.

Foucher Michel, „Carte de formation du territoire roumain”, Foucher Michel, *Fragments d'Europe, Atlas de l'Europe centrale et orientale*, Paris: Éditions Fayard, reed. 1998.

Gaillard Jean-Michel, „Versailles 1919: la paix des vainqueurs”, *L'Histoire*, n. 232, 1999, pp. 76-85.

Graebner Norman A., Bennet Edward, *The Versailles Treaty and its Legacy: The Failure of the Wilsonian Vision*, Cambridge University Press, 2011.

Garrigou Alain, Guichard Jean-Paul, „Le Traité de Versailles à cent ans. Keynes et le prix de la paix”, *Le Monde diplomatique*, juillet, 2019.

Gooch, George Peabody, *Recent revelations of European diplomacy*, Longmans, Green and Co, London ; New York ; Toronto, 1930, 218p.

Gotovitch José, „Franc-maçonnerie, guerre et paix”, *Publication de L' École Française de Rome*, 95, Année 1987, pp. 75-105.

Grandhomme Jean-Noël, *La Roumanie, de la Triplice à l'Entente, 1914-1919*, 2009.

Griesser-Pecar Tamara, *Die Mission Sixtus*, Amalthea Verlag, Vienne, 1988.

Hardy Gathorne, Geoffrey Malcolm, *A short history of international affairs : 1920-1939*, 3rd revised edition, Oxford University Press, London, New York, Toronto, 1942.

Hautcoeur Pierre Cyrille ș.a. (dir.), *La rupture? La Grande Guerre, L'Europe et le XX-e siècle*, Paris: Institut de la gestion publique et du développement économique, 2021.

Iacobescu Mhai , *România și Societatea Națiunilor 1919-1929*, București: Ed. Academiei Române, 1988.

Iancovici Dumitru, *La paix de Bucarest : (7 mai 1918)*, Payot&Cie, Paris, 1918, 218p.

Ioanițescu Dimitrie R., *Au service du social : au dela des frontières de la Roumanie : études et rapports présentés aux conférences internationales*, Bucharest, 1938, 101p.

Jordan W.M, *Great Britain, France, and the German problem : 1918-1939 : a study of Anglo-French relations in the making and maintenance of the Versailles settlement*, Oxford University Press, London, New York, Toronto, 1934, 235p.

Iordache Anastasie, „Ion I. C. Brătianu la Conferința Păcii de la Paris din 1919”, *Revista istorică*, seria nouă, tom 4, nr. 9-19, septembrie-octombrie 1993.

Keuge John, Romano Sergio, Toschio Takemoto, Krumeich Gerd, Siary Gérard, *Ils ont fait la paix : Le Traité de Versailles*, Paris: Éditions Les Arènes, 2018.

Kann Robert A., *Die Sixtusaffäre und die geheimen Friedensverhandlungen Österreich-Ungarns im Ersten Weltkrieg*, Vienne, 1966.

Kende Pierre, *Le défi hongrois de Trianon à Bruxelles*, Buchel-Chastel, Paris, 2004.

Keynes John Maynard, *The economic consequences of the peace*, Mcmillan, London , 1920, 279p.

Kitsikis Dimitri, *Le rôle des experts à la Conférence de la Paix de 1919*, Ottawa, Éditions de l'Université d'Ottawa, 1972.

Krumeich Gerd, „Le traité de Versailles vu d'Allemagne”, *L'Histoire*, juin 1999.

Landry Charrier, „À la recherche d’une paix de compromis: Kessler, Haguenin et la diplomatie secrète de l’hiver 1916-1917”, *Histoire@Politique. Politique, culture, société* nr.11, mai-août 2010.

Laniol Vincent, „Faire la paix sans l’ennemi ? L’exemple de la Conférence de la Paix de 1919”, *Bulletin de l’Institut Pierre Renouvin*, nr. 42, Automne 2015, pp. 89-98.

Laniol Vincent, „L’article 231 du traité de Versailles, les faits et les représentations. Retour sur un mythe”, *Relations internationales*, n. 158, juillet- septembre 2014.

Laniol Vincent, „Ferdinand Larnaude, un «délégué technique» à la Conférence de la Paix de 1919 entre expertise et «culture de guerre»” , *Relations internationales*, no 149, 2012, pp. 43-55.

Lapedatu Ion I., *Din Tratatul de pace cu Unagria*, Sibiu: Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1920, 51p.

Lapedatu Al., *La Roumanie devant le Congrès de la Paix*, 4 vol. Paris: Ed. Dubois et Bauer, 1919.

Latour Francis, *La papauté et les problèmes de la paix pendant la Première guerre mondiale*, Paris, Montréal: Éditions L'Harmattan coll. « Chemins de la mémoire », 1996.

Latour Francis, „Le discours pacifiste de Benoît XV pendant la Grande Guerre”, *Paroles de paix en temps de guerre : témoignages*, Conseil général de l'Aude, 2006.

Lazăr Liviu, *Mișcarea antirevizionistă din Transilvania în perioada interbelică*, Deva: Editura Căluza, 2023.

Leonhard Jörn, *Die Büchse der Pandora: Geschichte des Ersten Weltkriegs*, Munich: C.H. Beck, 2014.

Lentin Antony, „A Comment,” în M. Boemke, G. Feldman, and E. Glaser, eds., *The Treaty of Versailles: A Reassessment after 75 Years*, Cambridge: 1998.

Leuștean Lucian, „Conferința de Pace de la Paris (191-1920). Liga Națiunilor și problema Minorităților”, *Xenopoliana*, V,1 – 4, 1997, pp. 181-195.

MacMillan Margaret, *Les Artisans de la paix, Comment Lloyd George, Clemenceau et Wilson ont redessiné la carte du monde*, Paris: Éditions Le Livre de Poche, 2008.

MacMillan, Margaret, *Six Months that changed the world – Paris Peace Conference of 1919*, University of Toronto, Canada, 2003.

MacMillan Margaret, *Paris 1919. Six Months that Changed the World* , New York: Random House, 2003.

Marks Sally, *The Illusion of Peace. International relations in Europe (1918-1933)*, New York: The MacMillan Press Ltd, 1976.

Mayer A., *The Politics and Diplomacy of Peacemaking: Containment and Counterrevolution at Versailles*, London: 1967.

Maier Liviu, Alexandru Vaida Voevod, *Între Belvedere și Versailles*, Editura Sincron, 1993.

Manela Erez, „Imagining Woodrow Wilson in Asia: Dreams of East-West Harmony and the Revolt against Empire in 1919”, *The American Historical Review*, 5, 111, 2006, pp. 1327–1351.

Mantoux Paul, *Les délibérations du Conseil des Quatre, deux tomes*, éditions du CNRS, 1955.

La Meauffe André, „Versailles (1919–1939) : l’échec du dernier grand traité de paix, *Questions internationales*, nr. 99-100, septembre-décembre 2019.

Pierre Milza, „La paix de Versailles et le nouvel ordre international", Les relations internationales de 1918 á 1939, 2019, pp. 9-44.

Miquel Pierre, La paix de Versailles et l'opinion publique française, Paris: Éditions Flammarion, 1972.

Moisescu Marius Octavian, *Relațiile internaționale de la sistemul de pace Versailles (1919-1920) până la tratatele de pace Paris 1947*, Editura Juventus, 2012.

Moisuc V. (coord.), *România și Conferința de Pace de la Paris 1918-1920. Triumful principiului naționalităților*, Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1983.

Moscovici Ionela-Felicia, *La France et Le Banat entre 1916-1919. Les convulsions de la guerre et de la paix, thèse dirigé par. Jean-Noël Grandhomme*, Résumé de la thèse, Cluj-Napoca, 2013.

Nardelli-Malgrand Anne-Sophie , La rivalité franco-italienne en Europe balkanique et danubienne, de la Conférence de la Paix (1919) au Pacte à quatre (1933) : intérêts nationaux et représentations du système européen, Paris: Université Paris-IV, 2011.

Neiber Michael S., *The Treaty of Versailles: A Concise History, Illustrated Edition*, 2017.

Nicoară Mihai Teodor, „Națiunile în așteptarea păcii (1918–1919). «Ieșire din război» sau «războiul de după război»? ”, *Caiete de antropologie istorică*, anul XXI, nr. 2 (41), Iulie–Decembrie 2022, pp. 110-134.

Nicoară M. T., „Emmanuel de Martonne et les frontières de la Grande Roumanie. Science et diplomatie”(I)”, *Caiete de antropologie istorică*, anul XIX, nr. 2 (37), Iulie-Decembrie 2020, pp. 147-165.

Nicoară M. T., „Emmanuel de Martonne et les frontières de la Grande Roumanie. Diplomatie et politique”(II) , *Revista de istorie a Moldovei*, Chișinău, nr. 1-2 (121-122), ianuarie-iunie 2020, pp. 64-79.

Ormos Maria, *From Padua to the Trianon, 1918-1920*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990.

Parent Antoine, Touzé Vincent, „Centenaire de la promulgation du Traité de Versailles (1920-2020). Regards croisés entre historiens et économistes sur les conséquences de la paix”, *Revue de 'OFCE*, 1, no. 171, 2021, pp 7 -12.

Pelivan Ion G, *Ion Inculeț și Conferința de Pace de la Paris : (1919-1920) : amintiri, observații și scrisori*, București: Tipografia ziarului Universul, 1940, 24p.

Petra-Petrescu Horia, „Pacea de la Versailles : impresii de la Congresul de Pace din Paris”, *Revista Transilvania*, 1926, pp. 169-183.

Pollard Albert Frederick, *A short history of the great war : with seven maps*, Methuen&Co, London, 1920, 411p.

Porțeanu Alexandru, „Solemnitatea semnării tratatului de la Trianon”, *Academica*, XXX-356, nr. 6, iunie 2020.

Quidde Ludwig, *Der deutsche Pazifismus während des Weltkrieges, 1914-1918*, Haraldt Boldt Verlag, Boppard am Rhein, 1979.

Racovițan Mihai, *Alexandru Vaida Voevod și Conferința de Pace de la Paris : (1919 - 1920)*, Cluj-Napoca, 1996.

Raffo Peter, „The Anglo-American Preliminary Negotiations for a League of Nations”, *Journal of Contemporary History*, 9/4.1974.

Renoton-Beine Nathalie, *La Colombe et les tranchées. Les tentatives de paix de Benoît XV pendant la Grande Guerre*, Paris: Éditions Cerf, 2004.

Renouvin Pierre, *Le traité de Versailles, Paris: Éditions Flammarion Questions d'histoire*, 1969.

Renouvin Pierre, *11 novembre 1918, L'Armistice de Rethondes*, Paris: Éditions Gallimard, 1968 (2e éd. 2006).

Rioux Jean Piere, „Charles Péguy, patriote de 1914”, *Inflexions*, 2, no. 26, 2014, pp. 43-54.

România la Conferința de pace de la Paris : (1919-1920) : documente diplomatice, Ediție de Dumitru Preda, Ioan Chiper și Alexandru Ghișa, București: Editura Semne, 2010, vol I.

România la Conferința de pace de la Paris, Ediție îngrijită de Dinu Zamfirescu, Dumitru Dobre, Veronica Nanu, București: Regia Autonomă "Monitorul Oficial", 2007, 200p.

România și Conferința de Pace de la Paris : 1918-1920 : triumful principiului naționalităților, Cluj-Napoca:Editura Dacia, 1983, 416p.

România și Primul Război Mondial (1914-1919), Războiul (1916-1917), Ediție și indice de Stelian Neagoe, București: Editura Machiavelli, 1994.

Roucaud Michel, „La convention d'armistice du 11 novembre 1918. Une première étape pour sortir de la guerre, *Revue Historique des Armées*, 245, 2006, pp. 78-81.

Sandu Traian, „La Roumanie, une victoire à la Pyrrhus”, *Les Cahiers Irice*, 1, nr. 13, 2015, pp.155 - 170.

Sédouy Jacques-Alain de, *Ils ont refait le monde : 1919–1920. Le traité de Versailles*, Paris: Éditions Tallandier, 2017.

Sharp Alan, *The Versailles Settlement, Peacemaking in Paris*, 1919, London, 1991.

Sharp A., Britain and the Protection of Minorities at the Paris Peace conference, 1919, în vol. *Minorities in History*, ed. by A. C. Hepburn, London, 1978.

Scherer André, Grunewald Jacques, *L'Allemagne et les problèmes de la paix pendant la Première Guerre mondiale. Documents extraits des archives de l'Office allemand des Affaires étrangères*, Volume 1, Paris, 1962.

Sédouy Jacques-Alain de, *Ils ont refait le monde, 1919-1920. Le traité de Versailles*, Paris: Éditions Tallandier, 2017.

Smith Leonard V., „Empires at the Paris Peace Conference”, *Empires at War: 1911-1923, The Greater War*, Oxford: Erez Manela Edition, 2014, pp. 254-277.

Smith Leonard V., *Sovereignty at the Paris Peace Conference of 1919*, Oxford: Royaume-Uni: Oxford University Press, 2018.

Scurtu Ioan, *Trăian. 4 iunie 1920-victoria principiului naționalităților. Argumente pro și contra*, Iași: Editura Tipo Moldova, 2020.

Sofronie George, „Le principe des nationalités et les Traités de paix de 1919/1920 : les frontières de la Roumanie sont intangibles en vertu du principe des nationalités, manque de fondement de l'action revisionniste magyare”, *Bucharest: Édition du Journal Universul*, 1937, 279p.

Sofronie George, *Plebiscitul internațional : (în Tratatetele de pace din 1919/1920 și sub regimul Societății Națiunilor)*, Editura Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, București: Imprimeria Națională, 1934, 32 p.

Sofronie George, *Principiul naționalităților în tratatele de pace din 1919-1920 : frontierele României sunt intangibile pe baza principiului naționalităților, netemeinicia acțiunii revizioniste maghiare*, București: Editura Albatros, 1999, 283p.

Soutou Georges-Henri, *La Grande Illusion. Quand le France perdait la paix 1914–1920*, Paris: Éditions Tallandier, 2015, 379p.

Soutou Georges-Henri, „La France et la problématique de la sécurité collective à partir de Locarno : dialectique juridique et impasse géostratégique “, Gabriele Clemens (éd.), *Nation*

und Europa. Festschrift für Peter Krüger zum 65. Geburtstag, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2001.

Soutou Georges-Henri, „Les grandes puissances et la question des nationalités en Europe centrale et orientale pendant et après la Première Guerre mondiale : actualité du passé ?”, *Politique étrangère*, 58-3, 1993, pp. 697-711.

Spector S. D., *Romania at the Paris Peace Conference: A Study of the Diplomacy of Ioan I.C. Brătianu*, Center for Romanian Studies, 1995.

Suveică Svetlana, Crețu Doina Anca, „Romania and the Paris Peace Conference 1919. Actors, Scenarios, Circulation of Knowledge” *Journal of Romanian Studies*, Special issue ed. by Svetlana Suveica, vol. 1, No. 2 2019, pp. 9-26.

Suveica S., Against the „Imposition of the Foreign Yoke”: The Bessarabians Write to Wilson (1919), pp. 89-112.

Suveica S., „Introduction: Romania and the Paris Peace Conference 1919. Actors, Scenarios”, *Journal of Romanian Studies*, vol. 1, Nr. 2 2019.

Spector Sherman David, *România și Conferința de Pace de la Paris : diplomația lui Ion I.C. Brătianu*, Iași: Institutul European, 1995.

Suppmann Arnold, *The Imperialist Peace Order in Central Europe: Saint-Germain and Trianon, 1919–1920*, Vienna: Austrian Academy of Sciences Press, 2019.

Taline Ter Minassian, „Les géographes français et la délimitation des frontières balkaniques à la Conférence de la Paix en 1919”, *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, vol 44, (avril–juin 1997), pp. 254–255.

Tardieu André, Pierre Gabriel Amédée, *La paix*, Paris: Éditions Payot, 1921, 520p.

Tafrali Oreste, *Propaganda românească în străinătate*, Craiova: Editura Ramuri, 1920, 60p.

Temperley Harold, William Vazeille, *A history of the Peace Conference of Paris*, Henry Frowde : Hodder & Stoughton : Oxford University Press, London, 1920-1924, 6 vol.

Tîcu Octavian, „Sfatul Țării în diplomația Conferinței de pace de la Paris (1919)”, în *Rev. de. Pol. Rel. Int.*, XV, 1, 2018, pp. 126–139,

Tilea V.V., Atitudinea Delegației României la Conferința de Pace de la Paris, nov. 1919-mart.1920, Sibiu: Tipografia Poporului, 1925, 229p.

Torrey Glenn E. „Rumania and the Belligerents 1914-1916”, *Journal of Contemporary History*, 1, 1966, pp.171-191.

Tudosie Ionela Corina, *Relațiile româno-americane la Conferința de Pace de la Paris : (1919)*, ediția a II-a revăzută, Slatina: Editura Didactic Press, 2011.

Ungaria și revizuirea Tratatului de la Trianon, București, 1936, 228p.

Ursu Horia Vladimir, *Tratatatele de pace ale României : (1918-1920)*, București: Editura C.H.Beck, 2014.

Vaida Voevod Alexandru, *Scrisori de la Conferința de Pace, Paris, Versailles, 1919-1920*, Ediție îngrijită, studiu introductiv / de Mircea Vaida-Voevod, București: Multi Press International, 2003, 607p.

V. Lucrări generale

Adamthwaite A., *Grandeur and Misery: France's Bid for Power in Europe, 1914–1940* London, 1995.

Audoin-Rouzeau Stéphane, Prochasson Christophe, *Sortir de la Grande Guerre : Le monde et l'après-1918*, Paris: Éditions Tallandier, 2008.

Bariéty Jacques, *Les relations franco-allemandes après la Première Guerre mondiale*, Paris: Éditions Pedone, 1977.

Becker Jean-Jacques, Krumeich Gerd, *La Grande Guerre, une histoire franco-allemande*, Paris: Éditions Tallandier, 2008.

Becker Jean-Jacques, „D’une guerre à l’autre, 1914-1939”, 14-18 Aujourd’hui. Today. Heute, nr. 2, 1999, pp. 142-151.

Benoît Charles, *Souvenirs de Charles Benoît, Vol. 1902-1933*, Paris: Éditions Plon, 1934.

Bled Jean-Paul, *L'agonie d'une monarchie : Autriche-Hongrie 1914-1920*, Paris: Éditions Tallandier, 2014.

Boch Fabienne, *Un parlementarisme de guerre, 1914-1919*, Paris: Éditions Belin, 2002.

Boia Lucian, *În jurul Marii Uniri de la 1918. Națiuni, frontiere, minorități*, București: Editura Humanitas, 2018.

Cabanes Bruno, Piketty Guillaume, „Sortir de la guerre : jalons pour une histoire en chantier”, *Histoire@Politique*, 3 (n° 3), 2007.

Dascălu Nicolae, *Nici pace, nici razboi : Romania - Ungaria, 1919-1940*, București: Editura Universității din București, 2004.

Demangeon Albert, *Le déclin du l' Europe*, Paris: Éditions Payot, 1920.

Duroselle J.-B., *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, ediția a șaptea, Paris: Éditions Dalloz, 1978.

Drăghicescu Dumitru, *Les Roumaines de Serbie*, Paris, 1919, 31p.

Elleman B.A., „The 1925 Soviet-Japanese Secret Agreement on Bessarabia”, *Diplomacy&Statecraft*, Vol. 5, no. 2, Jul. 1994, pp. 287-295.

Faucier Nicolas „Pacifisme et antimilitarisme dans l'entre-deux-guerres, 1919-1939”, Paris: *Amis de Spartacus : Éditions Diffusés par Alternative*, coll. „Spartacus” (nr. 124), 1983.

Fontaine Marcel, *Jurnal de război - Misiune în România*, București: Editura Humanitas, 2013.

Gerwarth Robert, *Manela Erez, eds., Empire a War 1911–1923*, Oxford: Oxford University Press, 2014.

Ghișa Alexandru, „România și Ungaria doi vecini apropiați. Relațiile diplomatice 1918-2018”, în Ion M. Anghel (coord.), *Politica externă și diplomația României pe parcursul unui secol de la înfăptuirea României Mari*, București: Editura Academiei Române, 2018, vol. II.

Gueniffey Patrice, Lentz Thierry , *La fin des empires*, Paris: Éditions Perrin, 2016.

Ghișa Alexandru, *România și Ungaria la început de secol XX. Stabilirea relațiilor diplomatice (1918-1921)*, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, , 2002.

Gellner Ernest, *Nations et Nationalisme* , Paris: Éditions Payot, 1983.

Hobsbawm Eric J., *L'âge des extrêmes. Histoire du court XXe siècle*, Paris: Éditions Complexe, 1999 (1re éd. 1994).

Hurst A. Herșcovici, *Roumania and Great Britain, Hodder and Stoughton*, London, New York, Toronto, 1916.

Ioanițu Alexandru (Lt.-Colonel), *Războiul României: 1916-1918*, vol 1, București: Editura Tipografia Geniului, 1929.

Iordache Anastasie, *Reorientarea politică a României și neutralitatea armată: 1914-1916*, București: Editura Paideia, 1998.

Ivan Adrian Liviu, „La Transylvanie et ses nationalités à la fin de la Première Guerre”, Studii de Istorie a Transilvaniei : omagiu profesorului Pompiliu Teodor, Asociația istoricilor din Transilvania și Banat Cluj-Napoca: Editura Accent, 2000.

Ivan Adrian Liviu, Alexandrescu Mihai, „Georgie Șofronie, precursor al școlii românești de relații internaționale și studii europene”, în: Nicolae Păun (coord.), Actualitatea mesajului fondatorilor UE, Cluj-Napoca: Editura Fundației pentru Studii Europene, 2006,

Jèze Gaston, Morandiere Julliot de la, Sergent Émile, Capitane Henri, *Patru conferințe despre România*, Iași: Institutul European, 2011.

Julien Élise, „Antoine Prost, Jay Winter, Penser la Grande Guerre : Un essai d’historiographie” (Livres en notes), suivi de „À propos de l’historiographie française de la première guerre mondiale”, Labyrinthe, nr. 18, pp. 47-52.

Keige John, Romano Sergio, Takemoto Toshio, Krumeich Gerd, Siary Gérard, *Ils ont fait la paix : Le Traité de Versailles*, Paris: Éditions Les Arènes, 2018.

Kiritzesco, Constantin, *La Roumanie dans la Guerre Mondiale*, Payot, Paris, 1934.

Lapedatu Al., *Amintiri ediție de Ioan Opriș*, Cluj-Napoca: Editura Albastră, 1998.

Lazăr Liviu, *Mișcarea antirevizionistă din Transilvania în perioada interbelică*, Deva: Editura Căluza, 2003.

Loghin Aurel, „Mărturii privind situația României în primul război mondial consemnate în corespondența unor diplomați străini”, *Analele Științifice ale Universității A. I. Cuza*, XIX, 1973.

MacMillan, Margaret, *The war that ended peace- Road to 1914*, New York: Random House, 2013.

Mayer Arno J., *Political Origins of the New Diplomacy (1917-1918)*, Yale University Press, 1959.

Mazower Mark, *Le continent des ténèbres, une histoire de l’Europe au XX siècle*, Paris: Éd. Complexe, 2005.

Mikrut Jan (Éd.), *Kaiser Karl I. (IV.) als Christ, Staatsmann, Ehemann und Familienvater*, Vienne: Dom Verlag, 2004.

Olteanu Alexandru, „Le Mouvement hongrois en Roumanie”, *Revue de Transilvanie*, Cluj, décembre 1935.

Pasteur Paul, *Histoire de l’Autriche, de l’Empire multinational à la nation autrichienne (XVIIIème-XXème siècles)*, Collection „U Histoire”, Paris: Éditions Armand Colin, 2011.

Petrie Sir Charles, *Diplomatic history : 1713-1933*, London: Hollis and Carter, 1947, 384p.

Popa Alin, „Tratatul de Pace de la Buftea-București. O nouă abordare”, *Carpica*, XXXIV, 14, 2006.

Prost Antoine, „Les Français, la mémoire de la Grande Guerre et son centenaire”, *Le Mouvement social*, nr. 269-270, octobre 2019-mars 2020.

Rangheț Boris, *Relațiile româno-americane în perioada Primului Război Mondial 1916-1920*, Cluj Napoca: Ed. Dacia, 1974.

Rémond René, *Les XX- é siècles de la guerre: de 1914 à nos jours*, Paris: Éd. du Seuil, 2014.

Renouvin Pierre, „La Crise européenne et la Première Guerre mondiale”, Paris: Presses Universitaires de France”, coll. „Peuples et civilisations”, nr. 19, 1934.

Roz Alexandru, *Aradul - cetatea mării Uniri*, Timișoara: Editura Mirton, 1993.

Schmitt Bernadotte Everly, *The coming of the war : 1914*, 2 vol. Charles Scribners Sons, New York, London, 1930.

Sedlmaier Alexander, *Deutschlandbilder und Deutschlandpolitik : Studien zur Wilson-Administration (1913-1921)*, Stuttgart, 2003.

Seton-Watson, Robert William, Roumania and the Great War, Constable, Londodn, 1915.

Zimmern, Alfred Eckhard, Greenwood, Arthur, *The war and democracy*, Mcmilland&co, London, 1916, 390p.

Scheideler Britta, „The Scientist as Moral Authority: Albert Einstein between Elitism and Democracy, 1914–1933", *Historical Studies in the Physical and Biological Sciences*, 32 (2), 2002.

Schuman Robert, *Pour l'Europe*, Paris: Éditions Nagel, 1963.

Seisanu Romulus, *Principiul naționalităților. Originile, evoluția și elementele constitutive ale naționalității*, București: Editura Albatros, 1996.

Siegfried André, *La crise de l'Europe*, Paris: Éditions Calmann-Lévy, 1935.

Stanomir Ioan, *La Centenar: Recitind secolul României Mari*, București: Ed. Humanitas, 2018.

Steed Henry Wickham, *Our war aims*, Secker&Warburg, London, 1939, 215p.

Steed, Henry Wickham, *The Habsburg Monarchy*, 4th Edition, Constable and Company, London, 1919, 304p.

Sturza V., *Basarabia și destinul ei secret. Mărturii și documente istorice*, București: Editura Litera, 2016.

Sumpf Alexandre , *La Grande Guerre oubliée : Russie 1914-1918*, Paris: Éditions Perrin, 2017.

Taylor A. J.P., *Monarhia habsburgică 1809 -1918. O istorie a Imperiului Austriac și a Austro - Ungariei*, București: Editura Alfa, 2000.

Vallaud Pierre, 14-18, *La Première Guerre mondiale*, tomes I et II, Paris: Éditions Fayard, 2004 (dernière éd. Acropole 2011).

Vopicka Charles J., *Secrets of the Balkan seven years of a diplomatists life in the storm centre of Europe by United States envoy extraordinary and minister plenipotentiary to Romania, Serbia and Bulgaria, 1913-1920*, Chicago Rand McNally & Company. 1921.